దోనూడ యుద్ధము

రచన: సోమరాజు రామానుజరావు

పీఠిక.

ఇది నీలాద్రిరాయణింగారికిని, పెదమహీపతిరాయణింగారికిని పిఠాపురపు రాజ్యంబుకొరకు దోనూడవద్దజరిగిన యుద్ధము. చరిత్రాత్మకమైన పద్మనాయక (దోనూడయుద్ధ) కథ. ఇయ్యది బొబ్బిలియుద్ధానంతరమున అయిదారు సంవత్సరములలో (క్రీ॥ శ॥ 1763) జరిగినట్లు దెలియుచున్నది. ఇందు పద్మనాయకసేనానాయకుల ప్రభుభక్తివిశ్వాసంబులును, వారల యవక్రవిక్రమపరాక్రమాదులును వెల్లడియగుచున్నవి. ఇందచ్చటచ్చట స్వకపోలకల్పితంబు లుండినను అతిశయోక్తులతోడను, అనవసరమగు వర్ణనాదులతోడను నింపక పండితపామరజనైకవేద్యమగునట్లు సులభశైలిని వ్రాసినందుల కెంతేయు సంతసంబగుచున్నది. ఈ చరిత్రంబును చిత్రాడపురనివాసులగు శ్రీరావు వేంకటరాయణింగారి జ్యేష్ఠపుత్రులగు శ్రీరావు సత్యనారాయణమూర్తిగారు చెన్నపురి 1919 సం॥ లో కార్యార్థమై యరిగినప్పుడు ఓరియంటల్ లైబ్రిరీలో మెకంజీవాల్యూము నెం 5 రు జల్లూరుకైపయతునుండి సంపాదించితిమనియు, సద్దాని నవలారూపకముగ పెక్కు ఆంధ్రనవలాగ్రంథకర్తయగు సోమరాజు రామానుజరావుగారిచే వ్రాయించితిమనియు, లోకంబునకు వెల్లడియగునిమిత్తమై శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాలికయందుఁ బ్రకటించుఁడని కోరి 10-9-21 సంవత్సరమున మాకొసంగిరి. మూలనుదాగియున్న యీసుప్రసిద్ధచరిత్రమును బయటబెట్టిన శ్రీరావు సత్యనారాయణమూర్తిగారెంతయుఁ బ్రశంసనీయులు. వారి భాషాభిమానమును వెల్లడించినందులకై వారికెంతయుఁ గృతజ్ఞులము. ఈచరిత్రయందుండు పాపయ్యగారివల్లనే యిప్పుడు ప్రస్తుతము చిత్రాడగ్రామములో పాపయ్యగారితోట, చెఱువు అని పిలువఁబడునవి యీయనచే నిర్మింపబడినవని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇంకను యీయుద్ధములో చనిపోయిన యినుపాలవారు అనే వెలమదొరలయొక్క నివేశనస్థలమును, చిత్రాడపాలిమేరవద్ద వారిపేరున పిలువఁబడుచున్న తోటయును గలవు. గంగాధరుఁడు చేసిన కుట్రలగుఱించి బంధుజ[illegible] గుణములగూర్చియు కీర్తిశేషులైన పీఠికాపురాధీశులగు శ్రీరాజా గంగాధర రామారావుగారు కూడ వగచుచు అవసానకాలమువఱకు దూషించుచుండిరట. ఇందు [illegible]లుండిన దెలిపినయెడల ద్వితీయముద్రణంబున సవరించుకొనియెద.

చిత్రాడ, 4—10—21.

ఇట్లు,
చెలికాని లచ్చారావు.

ఉపక్రమణిక.

I.

ఆంధ్రదేశచరిత్రంబున అత్యంతప్రశస్తి వహించిన బొబ్బిలిమహాసంగ్రామ మిట్టే నడచిపోయెను. కొంతకాలము శాంతభావము దృశ్యంబయ్యె. బొబ్బిలియుద్ధంబున ఆంధ్రశక్తి నండగంభీరస్వరూపమును ధరించి విజృంభించె, వీరాధివీరులగు నామె పుత్త్రులనేకులు రణశయనం బలంకరించిరి. వారి పవిత్రాత్మలు వీరస్వర్గంబున కేగినవి. రంగరాయఁడు వెంగళరాయఁడు శార్దూలభయంకరాకారుఁడగు తాండ్ర పాపయ్య నర్సారాయఁడు ధర్మారాయఁడు వెంకయ్య అను ప్రచండనామంబులు, వీరాగ్రేసరులగు భారతిపుత్త్రులకు చిరస్మరణీయంబు లయ్యె. ఈగడచిన కొన్నాళ్లకు ఆంధ్రదేశంబున బ్రహ్మాండంబగు మఱియొకయుద్ధంబు పద్మనాయకులమధ్య దోమాడయను గ్రామంబున సంభవించె. ఇద్దానిని గుఱించియే యీగ్రంథంబున పేర్కొనఁబడియుండె.

II.

ఈయుభయ యుద్ధంబులందుఁ గల ప్రభువులకు ప్రభ్వీణులకుం గల సంబంధబాంధవ్యంబుల గుఱించియు, యీవీరవనితలు దేశమునకు దెచ్చిన కీర్తినిబట్టియు, వీరి పవిత్రజన్మస్థానాదిక ప్రాశస్త్యంబుల గుఱించియుఁ గొంత విమర్శనాపూర్వకంబుగా నుపన్యసింప విరమించ నిచ్ఛగించితిని. ఈనారీమణు లిరువురు నప్పచెల్లెండ్రును చెలికానివారి యాఁడుబిడ్డలునై యుండిరి. ఈచెలికానివారు పూర్వమునుండియు నేటివఱకు మూర్ధాభిషిక్తులగు సంస్థానాధిపతులతోడ సంబంధబాంధవ్యంబులు నెఱపుచు (చెలికానివారికిని చిన్నచిన్నజమీలు గలవు.) ప్రభుసమానులై పద్మనాయకులం దగ్రగణ్యులై జరగుచుండిరి. కశింకోటసంస్థాన మొకప్పుడు చెలికానివారిదై యున్నట్లు వాడుకయై యున్నది. కారణాంతరములవల్ల బ్రాహ్మణాధీనమైనట్లు తెలియుచున్నది. యుద్ధమందున్న చెలికాని వెంకయ్య జమీందారుఁడుగాను రంగారావుగారి మామగారైనట్లును మల్లమ్మదేవి వీరింటిబిడ్డయైనట్లును రంగారాయచరిత్రయందు—

"సీ॥ తనతమ్ము నపనిభ్య ♦ ధైర్యు మహాశౌర్యు వెంగళరాయ భూ ♦ విభుని నొకనిఁ
దనదుమామ నమేయ ♦ దర్ప దర్పాఢ్యు చెలికాని వెంకయ ♦ క్షితిపు నొకనిఁ
దనబాంధవుని రిపు ♦ తస్కరవనీఘోరదవాగ్ని దామర్ల ♦ ధర్మన్న నొకని"

యనియు, మఱియు,

మ॥ "లలితాటోపవిభూషణంబగు రణో ♦ ల్లాసైక సంజాత ని

శ్చలధైర్యం బతి ... ... ని
ర్మలబుద్ధిం జెలికాని వేంకటపతి ♦ క్ష్మాపాలచంద్రుం డొగిన్"

అనియు, తే॥ "అతఁడు సభిమానరక్షణా ♦ ర్హపరిచార ....ఁ
సంతిపురికేఁగ" అని వెంకయ్య రంగారాయుని మామగాను, పృథ్వీపతిగాను జెప్పఁబడుచున్నది. అంతఃపురికేగుటచే దగ్గరబంధువుఁడుగాను పరిగణింపఁబడుచుండె. (పద్మనాయక వెలమలలో పినతండ్రి పెదతండ్రి వీరి పుత్రులకుఁ దక్క తదితరబంధువులయెడల గోషా పాటింతురు) గాన మల్లమాంబ చెలికానివారి ఆడుబిడ్డయైనట్లును, వెంకయ్యకు దగ్గరబంధువైనట్లును స్పష్టపడుచుండెఁ గొందఱు తాండ్రపాపయ్య సోదరి యనియుఁ, గొందఱు ధర్మారాయని సోదరియనియుఁ దప్పువ్రాతలు వ్రాయ సాహసించిరి. మఱియుఁ గళింకోటవారని జెప్పఁబడుచున్న చిత్రిద చెలికానివారి వంశవృక్షముఁ (సత్యనారాయణమూర్తిగారివద్ద నున్నది) దిలకించినను కళింకోటలోనుండినవారి గురువులగు మాడభూషివారివద్ద నున్న వంశవృక్షముఁ జూచినను అందు వెంకయ్య రామారాయనింగార్లు అన్నదమ్ములుగాను మల్లమ్మ జగ్గమాంబలు రామారాయని పుత్రికలుగాను గానఁబడుచున్నది. ప్రస్తుతము బొబ్బిలిలో వసించియున్న చెలికానివారును, చిత్రిపవారును దగ్గఱజ్ఞాతులై కాళింకోటవారే యైయున్నారు.

నూజవీటి ప్రభువగు శ్రీరాజా శోభనాద్రిఅప్పారావుగారి సంస్థానపండితవరేణ్యుండగు శ్రీమాడభూషి నృసింహాచార్యులుగారివల్ల నీలాపనిందానివారణంబను ప్రబంధంబును బడసి వన్నెకెక్కిన లేటు లచ్చారావుగారి అన్నగారైన చెలికాని వేంకటనారాయణింగారని పీఠికాపురసంస్థానవిద్వత్కవీశ్వరులైన దేవులపల్లి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులు
ర గ్రంథపీఠికయందు గీ॥ దనరుమండెను......పద్మనాయకకులప్ర । ధాన చెలి
కాని రామరా ♦ ట్తనయ ధర్మ । రాయన్నపనుత వేంకట ♦ రాయ మౌళి॥ వ॥ మఱియు
రుతర సురుచిర శరాసన కరంభిత నిరంతర నిశిత శరపరంపర పరిమార్జితాఖర్వగర్వాంధ
పరపంథి నికర నిర్భిన్న నీరేజినీనాథ బింబమ్యుత్పాదప్రసరోద్దామ సాముఖ్య ధామ సుస్థిరయ
మ ధామాభిరాముండును, హృద్యానవద్య సుగంధ సౌరభ్య వ్యక్తి సూత్రోషిత శేష పనుపు
స్తోముండును, సకల సకల జనవినుత సుకృత సుకృతినికరనిధాన దానజల జలధిజాత శీతాం
శుమూర్తి భవత్కీర్తిపాళీ పరిస్ఫుర దనంత కాంతి సంతాన దురంత దిగంతరాళుండును, సహ
హోవీర వార వారణ సాధన సాధనాది నిఖిల నిర్వాక ప్రక్రియ విద్యా విశాలుండును, సుహృ
దార్య గాంభీర్య చాతుర్య సద్ధైర్య శౌర్య స్ఫుర దాజికార్య ధౌరినిర్వాహక ప్రక్రియాధు
ర్యతా శౌర్య సూనాంఘ్రి కైంకర్య తాత్పర్య ముఖ్యాభిలాషచర్యావిధాన ప్రధాన సు
ధామధుర వచన రచనాను మేయ సరసతా గేయ సుధీవిధేయ లచ్చారాయప్రభూత్తమ ప్రభృ

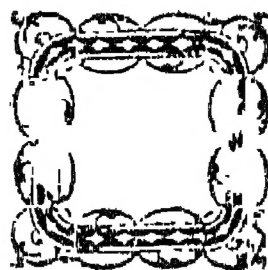
శ్రీసహోదరవిరాజమానుండును, ప్రచురతరపరాక్రమ క్రమకుమార మార సుకుమార సుకూర మండలీ భానుండును, సాత్మీయభాగినేయా మేయ రేచర్లగోత్రపథిస్ఫార పారావారతారాధినాథ విద్వన్మణిస్తోత్రపాత్రచారిత్ర సనాథకుమార మహీపతిరాయగోత్రాకళత్రపుత్రవిశాల దిశాకాండ హిండమానాఖండ డిండీర పుండరీకాఖండల వేదండ కోదండ శోభామండన యశోమండలోద్దండ చండప్రతాపాటోపవిధాన ముధాకృత సుధాకర సూర్య సూర్యరాయ విశ్వంభరావర వరిష్ఠ గరిష్ఠతర సంగీత సంగీత సాహిత్య సాహిత్యకవిత్వ తత్త్వవిజ్ఞాన ప్రజ్ఞానవద్య నైశారద్యా శేషాంధ్రయవనహూణాది భాషావిశేషవికస్వరవినిర్మలాగణిత సుగుణమణిగణధర్మ ధర్మరాయ నరవరాగ్రేసర సతత సంలబ్ధ సమధికసత్కార సహితుండును, సకల సుకవిజనవతంస సహితుండును, సర్వ సర్వంసహాభాగభాగక్షీణ లక్ష్మీకటాక్ష వీక్షణపాత్ర పద్మనాయక గోత్ర విఖ్యాత సమాఖ్యాసముజ్జ్వల చెలికానికుల నలినీవనీలోక బాంధవుండును, సమస్త సామంతరాజన్యమూర్ధన్యముఖ్య బాంధవుండును, నిరంతర ప్రాచుర్య స్థైర్యగుణమణీతృణీకృత మందరుండగు శ్రీమద్వేంకటరాయ వసుంధరా పురందరుం డొకానొక సమయంబున||" అని జమీందారుడుగను ప్రభుసమానునిగను పేర్కొనినారు.

ఇంక జగ్గమాంబ నీలాద్రిరాయని భార్య యైనట్లు పీతికాపురసంస్థానచరిత్రయందు "నీలాద్రిరాయఁడును బొబ్బిలియుద్ధమునందు వీరస్వర్గము నలంకరించిన రంగారావును తోడియల్లురు." అని చెప్పఁబడుచుండుటయు, మఱియు మల్లమ్మాదేవి మరణించినపుడు నామెబిడ్డను సంరక్షించుటకు జగ్గమాంబకడకు బంపుటంబట్టియు, అప్పుడు నీలాద్రిరాయఁడు పిఠాపురపురాజుగా నుండుటంబట్టియు వీరిరువురు నప్పచెల్లెండ్రైయుండినట్లు స్థిరపడుచుండె. నీలాద్రిరాజు కాలధర్మమందినప్పు డాయనతోఁగూడ శ్రీజగ్గమాంబ మరణించెనని చెప్పుదురు. నీలాద్రిరాజు యీ పతివ్రతాతిలకంబు పేర భీమవరసమీపంబున నొక పేట కట్టించియుండిరి. అది యిప్పటికిని సుప్రసిద్ధంబుగ నామె పేరున వెలసియున్నది. ఈనారీమణులు యీపతివ్రతాతిలకంబు లిరువురు బంగరుకు వన్నె తెచ్చినటుల తమభర్తలకుఁ గీర్తి తెచ్చుటయేగాక పద్మనాయకవంశంబునకును భారతభూమికిని యాచంద్రార్కమైన కీర్తిని గడించి పరమపదవి కేగిరి. ఈపవిత్రపతివ్రతాచారిత్ర మణులకాకరంబగు చెలికానివంశంబు పరమపవిత్రంబై దనరుచున్నయది. ఆనాఁటి పట్టభద్రులేగాక యిప్పటి బొబ్బిలి వేంకటగిరి సంస్థానాదిప్రభువులుకూడ వీరియింట యాడుబిడ్డలను యుద్వాహంబై సత్సంతానాద్యైశ్వర్యాభివృద్ధులం గాంచుచు విఖ్యాతియుశస్కులై సౌఖ్యసంపదలఁ గాంచుచున్నారు.

చదువరులారా! నేనేమో యింతవఱకు వ్రాసితినని తలంచకుఁడు. భారతమాతకు ముఖ్యాలంకారభూతలైన యిట్టి సత్కులప్రసూతలను గుఱించి యిట్టి వీరవనితాశిఖామణుల గుఱించి పుట్టినింటికి మెట్టినింటికే గాక దేశమునకుఁగూడఁ గీర్తిఁదెచ్చిన ఈ దివ్యచారిత్రముల గుఱించి యెంతముచ్చటించినను వ్రాసినను తనివిదీరదుగదా! ఇట్టి వీరమాతలే పాశ్చాత్యాదిదేశములం దుద్భవించిన, దేశమునకై ప్రాణంబులర్పించిన యే సుకీర్తిమతులె యేదివ్యమంగళవిగ్రహంబుగనో ముక్తినొసంగు యేదేవతాస్వరూపిణులె లనో చిత్రఫలకంబులుగా నిర్మించి యింటింట నలంకరించి గ్రంథస్థంబులఁ గావించి పూజింపకుందురా? ఇట్టి మానినీమణుల దివ్యచరిత్రములఁ గోరుటంజేసి యాత్మగౌరవాదిదివ్యశక్తు లావేశించి దేశంబు దాస్యపాపవిముక్తులం బడసి సౌఖ్యసంపదనంది కృతార్థతఁగాంచునని గ్రహించెదరుగాక. ఇట్లే శ్రీ రావు, చెలికాని వంశద్వయంబునను సర్వదా అన్యోన్యమైత్రిని వెలయించుచు, వైరిహరణం బొనర్పఁజేయుచు భగవంతుఁ డాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధు లొసంగి రక్షించుఁగాక యని గోరుచు విరమించుచున్నవాఁడ.

దుమ్ముగూడెము,
భద్రాచలముతాలూకా.

ఇట్లు,
సోమరాజు రామానుజరావు.

శ్రీరస్తు.

దోమాతయుద్ధము.

౧వ ప్రకరణము.

—:-(0)-:—

[illegible]

"సీ. పీఠికాపుర వెల్మ వీరసంస్థాన వి
చ్ఛేద కాపఖ్యాతిఁ జెందినాఁడు
నిర్మలమతియైన నీలాద్రిరాయని
దారుణవధ నాత్మఁ దలఁచినాఁడు
వీరపుత్రుండు కుమారరాయని పేరఁ
దానె రాజ్యము నేలఁ దలఁచినాఁడు
వరరావువంశ పవిత్రనాశకుండయి
ఘనులపైఁ దాఁ గత్తిఁ గట్టినాఁడు
గీ. తనివలెను చింతపట్లవంశంబునందు
నెట్టి దుర్మహాత్మ్యమున జనించినాఁడో
దురితమే యుగ్రబాలుగాఁ బెఱిఁగినాఁడు
కలుషవిషహృదయుండు గంగాధరుండు."

(కుమారవిజయము.)

బొబ్బిలియుద్ధమున వీరపత్నియు రంగారాయని సతీతిలకమును నగు మల్లమాంబ చిఱుతవాఁడును రావువంశాంకురమును నగు తన కుమారుని చినరంగరావును (వేంకటరావును) సామర్లకోటలోనున్న తన చెలియలు జగ్గాంబ కడకు దాసీలక్ష్మిని తోడుగా నొసంగి విప్రబాలకో క్షేమమునఁ బంపిన వృత్తాంతము సర్వజన విదితమయినదే.

జక్కమాంబ భర్తయగు పిఠాపురసంస్థానాధిపతి నీలాద్రిరాయఁడు. నీలాద్రిరాయఁడు బొబ్బిలి రంగారాయనికి తోడియల్లుఁడు. అప్పుటికి పిఠాపురసంస్థానాధీశ్వరులు సామర్లకోటయందే యుండుచుండిరి. నీలాద్రిరాయఁడు తన యన్నకుమారుఁడగు కుమారరాయలకొఱకే తాను సంస్థానమును బాలించుచుండెను. పిఠాపురసంస్థానమనిన సందఱకును బ్రీతిగా నుండెను. కాని కావటికుండలవలె నన్ని సుఖదుఃఖముల నెవ్వఁడును నోపఁజాలఁడు. నీలాద్రిరాయఁడు త్రాఁచుపాము నోటిలో పాలుపోసి పెంచుచుండెను. కాని యాతఁడది కనుఁగొనఁగనైన యూహించుకొనఁజాలకపోయెను. ఆవిషసర్పము చింతపల్లి గంగాధరుఁడను నొక యమాత్యుఁడే.

గంగాధరుఁడు తీక్ష్ణమయిన బుద్ధిఁ గలవాఁడు. ఆతని యూహాలెన్నఁడును వ్యర్థములయి యుండలేదు. ఆతఁడు వేయికన్నులతో నన్ని విషయములం గనిపెట్టుచుండును. సంస్థానమునంతను దనచేతిక్రిందనొక బొంగరమునువలె త్రిప్పుకొనవలయునని యాతనిపరిపూర్ణాశయమైయుండెను. ఆతని చిత్తవృత్తి యొకరికి కణఁగి యుండునది కాదు. గంగాధరుఁడువ్వెత్తుగా — నొక్కమాఱు పిఠాపురాధీశ్వరుఁడగు నీలాద్రిరాయని మ్రింగివైచి రాజ్యము నాక్రమించుకొనవలయునని పొంచియుండెను.

కాని, యాతనికి సరియగు నదను లభింపదయ్యెను. రాజ్యమున ననేక హితాన్వేషులుండిరి. నీలాద్రిరాయని కంటికి ఱెప్పవలె సంరక్షించుచుండిన వెల్మవీరులు కత్తుల నొఱలలో నుంపక సిద్ధముగా నుండిరి. వీరి నన్నిటిని దలపోసి గంగాధరుఁడు బహిరంగముగా యుద్ధమునుం బ్రకటింప సాహసింపఁ జాలకపోయెను. ఇంతేకాక గంగాధరుఁడు రాజసంస్థానమున మంత్రియైయుండెను. ఆతఁ డేమాత్రము తనదురభిప్రాయమును వెలికిఁదెచ్చినచో సంస్థానమునం దడుగుపెట్టుటకు వీలులేకుండఁబోవును. అట్టిసందర్భమున గంగాధరుఁ డెంతో జాగరూకతతో మెలంగఁదొడఁగెను. ఆతని సహాయులెంతో మెలకువ గలిగినవారయి యుండిరి.

గంగాధరుఁడు సర్వవిషయములందు దనపై నుంచుకొనకుండ యుక్తియుక్తముగ నొక విచిత్రమార్గము నవలంబించెను. నీలాద్రిరాయఁడు చిరంజీవియగు కుమారరాయల పక్షమున రాజ్యము చేయుచుండెనని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. అతఁడు రాజమాతను మంచిఁజేసికొని యిచ్చకములాడి సగౌరవముతో సంతసనములను ప్రారంభించెను.

రాజమాత యమాయకురాలు. రాజ్యము తన కుమారునకు రావలయునను సంగతి యొక్కటే యామె హృదయమున గాఢముగా నాటియుండెను. జనకవిహీనుఁడగు నా యొక్క కుమారుని నామె తన ప్రాణములకన్న నధికముగాఁ జూచుకొనఁజొచ్చెను. ఆమె తన కుమారుని యభ్యుదయము నభిలషించు విషయముల నన్నిటిని శ్రద్ధతో నాచరించుచుండెను.

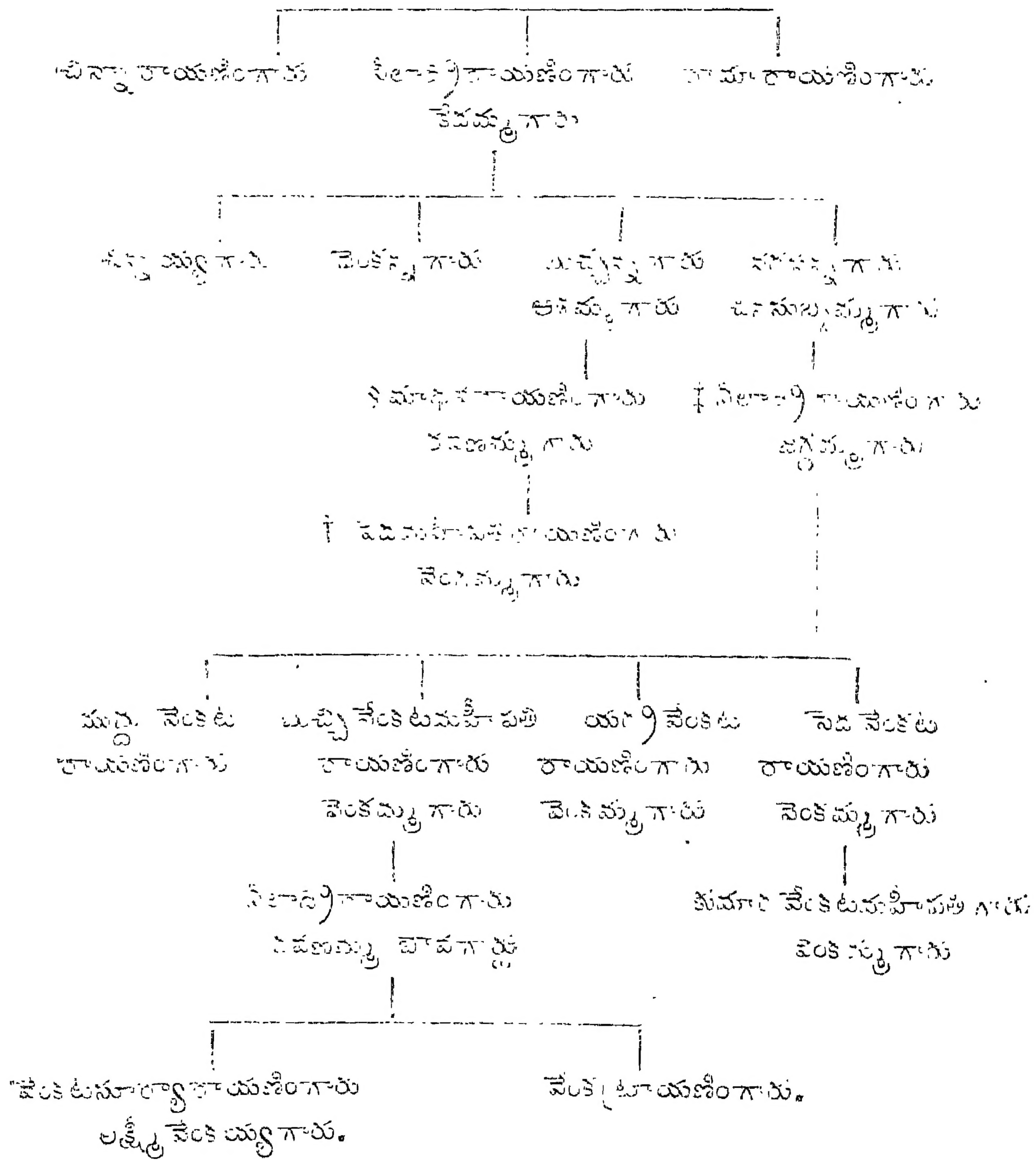
గంగాధరుఁడు రాజమాతయొక్క దివానుగారికి సేవకుఁడయ్యెను. చనిపోయిన మాధవరాయఁడు జీవించి యుండినప్పుడు గంగాధరుఁడు స్వతంత్రకారియయి యుండెను. అప్పుడతఁడు చేయు చెప్పిన దానిని రాజగు మాధవరాయఁడు సమ్మతించెను. ఇప్పుడు నీలాద్రి రాజుగా నున్నాఁడు. నీలాద్రి రాజ్యమునకు వచ్చిన తరువాత గంగాధరునకును, నీలాద్రికిని సరిపడుట లేదు. అతని స్వాతంత్ర్యమునకుఁ బ్రతిబంధములగు నాటంకము లనేకములు గాన్పింపఁ దొడఁగెను. అతని మేనల్లుఁడగు కుమారరాయలను నామాంతరముగల పెదమహీపతి యను బాలుని పక్షమును తా నవలంబించినట్లు గంగాధరుఁడు నటింపఁ దొడఁగెను.

అతఁడు తన సోదరియగు రమణమాంబతోడ మంతనము లొనరించి—దానికి నొక మహోపకార మాచరించి గోప్యముగానయినను, నీలాద్రిని రాజ్యసర్వస్వభ్రష్టునిగా నొనరించి పెదమహీపతి పక్షమునఁ దాను ప్రధానపతి కావలయునని సంకల్పించెను. ఈవిధముగా—సంకల్పించి చింతపట్ల గంగాధరరాయఁడు దోహదముగ్ధ మహావృక్షమునకు బీజములను నాటి—దోహదము లొనరించుచుండెను.

[illegible] ప్రకరణము.

[illegible]

పాఠకులు మన చరిత్రముం దెలిసికొనుటకుం బూర్వము రావు వంశక్రమముం దెలిసికొను టత్యం తావశ్యకమగుటవలన నీక్రింద వారి వంశవృక్షముం బొందుపఱచుచున్నాము.

* మన కథాకాలమునకు గతించిన మాధవరాయుడు.

‡ మన కథాకాలమునం [illegible] నీలాద్రిరాయుడు

† మన కథాకాలమునం [illegible]
[illegible]

అట్లు—సిలాంద్రిరాయనిఁ బరిమార్పఁ దగిన సైన్యములతో గదలిరావలయునని గంగాధరుఁడు తన పరివారములను విజయనగరము, సాలూరు, జయపురము రాజులకడకుఁ బంపి యిట్లు వార్తలనంపెను.

సీ. నిముసంబు తడయక నిఖిల సైన్యములతో
పిఠికాపురసీమ విడియవలయు
సిలాంద్రిరాయఁడు నీతి బాహ్యుఁడంచు
జెప్ప పన్నులు వసూల్ జేయవలయు
* వేంకటపతిని భా వించి సంహారాగ్ర
తలమున వేగమే నిలుపవలయు
వరిపతాకినుల నా మూలశేషంబుగ
వెలిసి విజేతృత్వ నిలుపవలయు
గీ. విజయనగర సాలూర్లయ వీరభటులె
కలరటన్న విశ్వాసంబు నిలుపవలయు
సామగరిడీలలోఁ జేరి జయముఁగన్న
నీయులనుఁగాని శీఘ్రమే తెంచవలయు (సుహాంగవిజయము.)

రవణమ్మగారు స్వాభిమానముగల వీరాంగన. ఆమెకు తన భర్త మరణాంతరమున సిలాంద్రిరాయఁడు రాజ్యమునకు వచ్చుట కంటకముగా నుండెను. ఆమె తన సోదరుఁడగు గంగాధరునిఁ జూచి—

"తమ్ముఁడా! మీ బావగారు గతించిరి. పిఠాపుర వైభవము తెయును నాయనతోడనే గతించినది. నీ మేనల్లుఁ డొక్కఁడు డిప్పుడు దిక్కులేనివాఁడయి యున్నాఁడు. తండ్రిలేని పెదమహీపతిని స్థిరముగా రాజ్యమున నిలుపఁగల భారము నీది. నే నాఁడుదానను. అంతఃపురమునుండి బయటకువచ్చుట యననేమో యెఱుంగనిదానను. నీ సోదరికి వచ్చిన యాకష్టమును దీర్పవలయును.

* [illegible]

బొబ్బిలి యుద్ధము మొన్న మొన్ననే గడచినది. నా హితైషులగు మా వెలమ వారనేకులు భూశయనము నలంకరించిరి. మఱల స్వవంశీకుల రక్తపాతముగాని, వినాశనమునుగాని, నేను చూచి సహింపజాలను. గంగాధరా? ఏవిధము చేతఁగాని, నీలాద్రి యధికారమునుఁ దొలఁగించవలయును. నీవతిచతురుఁడవని నేనెఱుంగుదును. పాపయ్య విజయరాముని హతమార్చుటను నీవు మఱచి యుండవు." అని పల్కెను.

ఆమాటలు విని గంగాధరుఁడు ప్రచండసంతాపముం దాల్చి తన హృదయమున నిట్లని తలంచెను.

"ఈ మాటల నాడుటవలన నీమె యభిప్రాయ మేమయి యుండును. తాండ్రపాపయ్య యొనరించిన భయంకరకృత్యమే యొనరించి, తన హృదయశాంతిం గూర్పవలయుననియా?...సరి. ఇంతమాత్రపుమాట చాలును. నీలాద్రి సంహారముం జూచెదను పిఠాపురము చేజిక్కినది; సందేహము లేదు. కాని, మాయక్క రమణమ్మ వెఱ్ఱిది. కుమారుఁడు కుమారుఁడని పలుకుచుండును. ఈ పిఠాపుర సంస్థానమును — చిన్నవాఁడగు మహీపతి యేమి పాలింపఁగలఁడు — పిఠాపురముం బాలించుటకు గంగాధరుఁడే తగినవాఁడు."

గంగాధరుఁ డిట్లూహించి యామాటనే తనసోదరి కభయమిచ్చె.—

"అక్కా విచారింపకు. నలుఁబది దినములలో పిఠాపురము మనకుఁ జిక్కు ప్రయత్నముం జేసితిని." అనియెను.

గంగాధరుని గూఢచారులామారాజుల కడకేఁగి, సర్వమును సవిస్తారముగా నెఱిఁగించిరి. పిఠాపురాధీశ్వరులనిన నేవగించుకొను విజయనగరము, సాలూరు, జయపురాధీశ్వరులు సర్వసన్నాహముం గావించుకొనిరి. వారందఱును గలసికొని పిఠాపుర సీమలో నీ పెదమహీపతి పక్షమున జమాబందీ యొనరించి పన్నులు వసూలు చేయవలయునని యూహించి కొలఁది దినములలోననే—విజయనగరము, సాలూరు,

జయపురము సైన్యములు కలసి 10000 సంఖ్య గలిగినవయ్యెననియును, విజయమునకే సంశయమును, నుండఁబోవదనియును, తన్ను సిద్ధముగా నుండవలసినదనియు గంగాధరునకు జాబులు వచ్చి చేరెను. గంగాధరుని హృదయ మస్వస్థ ప్రశాంత మయ్యెను.

ఈవిషయము లేవియుఁ బెదమహీపతికిఁ దెలియుటలేదు. ఆతఁ డింకను రాజకార్యములు నెఱుంగని వాఁడు. ఆతనికి నీలాద్రి యనినఁ గోత్రిక మేమియును లేదు. ఆతఁడు తనకుఁ బితృతుల్యుండగు పినతండ్రి యను గౌరవ మునుంచెను. నీలాద్రియు నాతనిం బ్రీతితోడనే చూచు చుండెను. అనేకమారులు పెదమహీపతిఁ జూచి జననియగు రమణా మాంబ —"నాయనా! నీలాద్రి చేతిలోఁబడి తుదకేమగుదుమో కదా!" అనుచుండెను. ఆమాట లాబాలున కిష్టముగా నుండుట లేదు. ఆతఁడు తన తల్లింజూచి, —"అమ్మా! పినతండ్రిగారివలన మన కేభయము ను రాదు. కటప భాగములందలి దొరలు మన మాట వినుట లేదని యు, వారి నణఁచి రాజ్యమును సరిగా నుంచుటకు నాలస్యమే కాని లేనిచో నిదివఱకే నాకు పట్టాభిషేకమయి యుండుననియును, దానిని స్థిరపఱచి నాకే పట్టము గట్టుదననియు పినతండ్రిగారు చెప్పుచున్నారు. వారువీరు చెప్పిన మాటలను విని మనము నట్లనుట మంచిది కాదు. పినతండ్రి నాపై నీఁగ నయినను వ్రాలనిచ్చుట లేదు." అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

ఆమాటలకు తల్లి పెదవి విఱుచుకొనియెను. ఆమె యాబాలుని యమాయకత్వమునకు విచారపడుచు—

"నాయనా! — ఇది యేమివెఱ్ఱి? నాల్కపైఁ దేనెం జూచి మన స్సులోని విషమును గ్రహింపఁ జాలకపోయితివి. మనుష్యస్వభావము దాల్చి నీకు పినతండ్రియయి వచ్చిన శార్దూలము నిన్ను మ్రింగునని తెలిసికొనలేకపోయితివి. తండ్రి! నీ యట్టియమాయకుని నే నెందునుఁ

జూడ లేదు. ఏమి చేయుదును." అని కంట నీరు బెట్టుకొనియెను.

తల్లి విచారముం జూచి యామె యభిప్రాయేతరముగా వచించిన నామె యెట్లు దుఃఖించునో యని పెదమహీపతి యెటుపల్కుటకును వశముగాక తల్లడిల్లఁ దొడంగెను.

గంగాధరుని రహస్య ప్రయత్నమంతయు నెట్లో మెల్ల మెల్లగా నాచెవి నాచెవింబడి నీలాద్రిరాయనికిఁ దెలిసెను. నీలాద్రియును, నా కార్యమునం దల్లరిచేయక సైన్యసన్నాహముం దాను సయితము రహస్యముగా నొనరింప నూహించెను.

గంగాధరుఁడు రాజ్యములను సయితము గుటుక్కున మ్రింగఁ గలవాఁడనియును, ఆతనికి ధైర్యము, శౌర్యము నంతగా లేకున్నను తీక్ష్ణమగు మనోబలము నాలోచనాశక్తియుఁ గలవని నీలాద్రిరాయనికిఁ బరిపూర్ణ విశ్వాసముండెను.

అయినను నాతనికి సయితము తోడువచ్చువారును, రణమున నిలచి పోరఁగల మహావీరులును లేకపోవలేదు. నీలాద్రి రాజాదినమే— పెద్దాపురాధీశ్వరున కొక లేఖను—మైలవరము వారికొక లేఖను సహాయముగా రమ్మనివ్రాసెను. పెనుమర్తిలోన కోటగిరి చినవేంకయ్య పెదవేంకయ్యగార్లను పేరులుండిరి. వారికి నీలాద్రియనినఁ బ్రాణము. ఈ సందర్భమున నీలాద్రి వారిపేరిట నొక యుత్తరము వ్రాసెను. పిఠాపురము నందున్న వెలిపాలెపు దొరలకును నీలాద్రి రాజుత్తరములను వ్రాసెను.

వీరుగాక —మన కథలోని శౌర్య జ్యోతులగు నిరువురు భయంకర వ్యక్తులుండిరి. వారు పాపయ్య, సూరయ్య యను పేరుగల్ల సోదరులు పాపయ్య సూరయ్యగార్ల నెఱుంగని వారప్పటి త్రిలింగదేశమునం దెవ్వరును లేరు. వారు భయంకర స్వరూపులు; గంభీరస్వభావులు— భీమబల సమన్వితులు—అట్టి యన్నదమ్ములిరువురును, పిఠాపురాధి

నాథుఁడగు నీలాద్రిరాయనికి నమ్మిన బంట్లయి యుండిరి. వారెల్లప్పు డును పిఠాపుర సంస్థానముం గనిపెట్టుకొని యుండిరి.

పాపయ్య సూరయ్యగార్ల నివాసము పిఠాపురమునకు రెండు మైళ్ల దూరమునందున్న చిత్రాడ. అయినను వారు తరుచు చిత్రాడ యందుండక సామర్లకోటయందు రాజస్థానమునం దుంటుండిరి. వారల కీవార్త యేమాత్రము తెలిసినను గంగాధరు నొక్క చఱపున నంతము నొందించి యుందురు. ఈవార్తను గంగాధరుఁడు నయిత మెఱుంగును. అయినను వారప్పుడు సామర్లకోటలో నుండకపోవుటయే యీ ఘోరకార్యమును గంగాధరుఁడు తలపెట్టుట కవకాశము నొసఁగినది.

---

౩ వ ప్రి క ర ణ ము.

—:-(o)-:—

వెలమ వీరులగు పాపయ్య సూరయ్యగార్లు.

వెలమ వీరులగు పాపయ్య సూరయ్య గార్లప్పుడు పిఠాపురపు సంస్థానపు శిస్తులను వసూలు చేయుచుండిరి. వారు సర్వవరప్రాంతము న నొకచోట విడిసి శిస్తులను వసూలు చేయుచుండఁగా—నొకనాటి రాత్రి పాపయ్యగారి కొక పీడాకరమగు దుస్స్వప్నము గలిగెను. అందు భయంకరమైన నెత్తురువాన కురిసినట్లును, మేఘమధ్యమునుండి నిశితబాణపరంపరలును, వానితోఁగూడ మనుష్య శిరములును, నేలరాలినట్లును, తాను రాలుచున్న శిరస్సుల నన్నిటినిఁ నేరుకొని యశ్వారూఢుఁడయి యాకాశమున కెగసిపోయినట్లునుఁ గాన్పించెను. అర్ధరాత్రమున దుస్స్వప్నభయపీడితుఁడయి పాపయ్యగారు నిద్రనుండి తత్తరపడి లేచెను. ఆమునకు తరువాత నిద్దురపట్ట లేదు. శ్రీరామనామ స్మరణముం గావించుకొని, కరపాద ప్రక్షాళనానంతరమున, పాపయ్యగారు, తన సోదరుఁడగు సూరయ్యగారి శయ్యకడకువచ్చెను. సూరయ్యగారిని పాపయ్యగారు లేపకముందే నిద్దురలో నులికిపడి సూరయ్యగారు

లేచెను. దగ్గఱనున్న పాపయ్యగారప్పుడు సూరయ్యనుఁ జూచి—"ఇట్లు లికి పడితివేమి?" అని యడిగెను. సూరయ్యగారు పాపయ్యగారినిఁ జూచి-

"ఒక దుస్స్వప్నముం గాంచి భయపడితిని. ఏమని చెప్పుదును? ఆ స్వప్న మెంతో భయంకరమయినది. అంగారక రుధిరవర్షము కురిసినది. బాణములును మనుష్యుల శిరస్సులును నేకమై మేఘములనుండి సంచితధారగ భూమిపైఁ బడినవి. నేను క్రిందపడిన శిరస్సుల నన్నిఁటి నెత్తుకొని యాకాశమున కెగసి పోయితిని." అని చెప్పెను.

ఆమాటలు వినినప్పుడు పాపయ్యగారి కపరిమితమగు నాశ్చర్యము కలిగెను. ఏమనిన, యిరువుర కొకేదినమున నొకటే విధమగు స్వప్నము గల్గుట—మనశ్చాంచల్యము వలనఁగాని, స్వభావముచేతఁగాని, మఱి యే యితర కారణము చేతఁగాని యయి యుండదు. తప్పక నందేదో నిజముండియే తీరవలయును. తా నేవృత్తాంతమును చెప్పుట కేఁగి యుండెనో దానినే పూసగ్రుచ్చినట్లు తనకన్న ముందె మఱి వాఁడు చెప్పుటకన్న నాశ్చర్యమేమున్నది. పాపయ్యగారప్పుడు చిఱునవ్వునవ్వి-

"సూరయ్యా! ఇది మహా విచిత్రమని తోఁచుచున్నది. ఏమనిన, నేను సరిగా నిదే స్వప్నముంగని నీతో చెప్పుటకు వచ్చితిని. నీవును సరిగా నదే కలఁగంటివి. ఇదేమయి యుండవచ్చును?—రాజ్యమున కేయపాయమును రాదుగదా!—నీలాద్రిరాయని కెవ్వరును నెగ్గుఁ దలంపరుగదా! చిరంజీవియగు పెదమహీపతిపై నేమరాత్రులైనఁ గుట్ర చేయరుగదా!" అని పలికెను.

భయమనిన నెట్టిదో యెఱుఁగని యావీరులకు నయిన నాస్వప్నము గుండెల కదరుపాటును గలిగించెను. వారేదో యరిష్టము రానై యున్నదని భావిస్థితులను గుర్తెఱింగిరి. కొంత సేపాలోచించిన పిదప, పాపయ్యగారు, తాండ్రపాపయ్యవలె మీసముందువ్వి దండఁజఱచి-

"సూరయ్యా! భయపడకు—తాండ్రపాపయ్య పేరునను కొం

డఱు వాఱచి యుందును. తిరిగి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుట కీపాపయ్య చాలియు న్నాఁడు. చేతు లనేక దినములనుండియు పోటులేక తీటఁబట్టియున్నవి. వాని కిప్పుడు కొంత బాధానివృత్తి యగునని తోఁచుచున్నది. మనము నేర్చిన సాముగరిడీల నింకెప్పుడు లోకమునకుఁ జూపఁగలము? రాని మ్ము—పరీక్షయము వచ్చినను మంచిదే?" అని వచించెను సూరయ్య గారును ధైర్యముతోడనే మాటలాడిరి. కాని, దుర్నిమిత్తములం దలఁ చుకొని విజయమున సంశయము నందఁ జొచ్చిరి. వారి వామభుజలో చనంబులు సవరళముగా నదరఁ దొడంగెను.

ఆ రాత్రియే—వారింక మనుష్యునిఁ బిలచి—

"మీరందఱును క్షేమమా!—మీరును పెదమహీపతియు నిరా మయులుగా నుందురని తలంతుము. రాజ్యము నందేమియు కలతలు లేక శాంతముగా నున్న విషయమును వేగముగా సర్వవరమునకు వ్రా యింపుడు." అని వ్రాసియిచ్చి నీలాద్రిరాయని కడకుఁ బంపిరి.

మనుష్యుఁడు సరిగా సామర్లకోట కేఁగి యామఱునాఁడే ప్రత్యు త్తరముం గొనివచ్చెను. అందిట్లున్నది.

"చిరంజీవి పాపయ్య సూరయ్యగార్లకు—

మీతోడ మాటాడవలసిన యత్యావసర కార్యములున్నవి. ఏకా ర్య మెట్లున్నను మీరు వేగముగా వచ్చి నన్నుఁ గలసికొనవలయును.

శ్రీ రాజా రావు నీలాద్రిరాయణింగారు."

ఆయుత్తరముం జూచిన తరువాత పాపయ్య సూరయ్యగార్ల న మ్మకము స్థిరమయ్యెను. వారేదియో దుర్వార్త వింటిమను భయము తో—నా మఱుదినమే సర్వవరమునువదలి సామర్లకోటకు వచ్చి చేరిరి.

పాపయ్య సూరయ్యగార్లు వచ్చిన వార్తను విని గంగాధరుఁడు, సామర్లకోటను వదలి మెల్లమెల్లగా పిఠాపురముం జేరెను. తరువాత పాపయ్య సూరయ్యగార్లు సామర్లకోట కేఁగిరి.

రెండవ ప్రకరణము.

పాపయ్య సూరయ్యగార్ల సంకల్పములు.

పాపయ్యను, సూరయ్యనుఁ జూచి నీలాద్రిరావు కూర్చుండుమని సౌంజ్ఞ చేసెను. వారు సావధానులయి తమ స్వప్న వృత్తాంతముల నన్నిటిని శాంతముగా విశదపఱచి—

"మహాప్రభూ! స్థితిగతుల నన్నిటిని బాగుగఁ బరిశీలించి చూడఁగా నిప్పు డేదో యొక భయంకర సమరము సమాసన్నమగునని తోఁచుచున్నది. సమరమునకు మేము భీతిల్లుట లేదు.—కాని, కొంచెముగా మన పక్షము నఁ దపజయశంక గలిగి యున్నది.—ఇంతేకాక,

గీ. కష్టములు వచ్చునప్పుడ కారణముగ
దుర్నిమిత్తంబు లవి ముందె దోఁచుచుండు
ప్రాజ్ఞుఁడగువాఁడు తన భావి ఫలముగాఁగ
దాని నెఱుఁగఁగవలయుఁ గృతంబుగాఁగ" (సమరవిజయము.)

అని పలికిరి. నీలాద్రిరాయఁడునుఁ గొంతవడి కాలోచించి,—

"అవును. మీరు చెప్పినవి నిక్కము; అయినను రాజ్యతంత్రజ్ఞుల పద్ధతి నిప్పుడొనరింపఁ దగిన యత్యవసర కార్యమేదో దానిని గావింపుఁడు." అనియెను.

పాపయ్య రాజుంజూచి—"మహారాజా? మమ్ముత్తఱిం బిలువఁబంపిన కార్యమేమి? ఇప్పు డేమి వచ్చినది?" అని యడిగెను.

నీలా—పాపయ్యా! ఇటు చూడుము; రాజ్యమునకు శనివలె గంగాధరుఁడు దాపరించినాఁడు. ఏవిధముచేత నీదుర్భరమగు సమస్యను భేదింపవలయునో యాలోచింపుడు. మహీపతిని దాను రాజ్యమునందుంచి నన్నుఁ దొలగించు ప్రయత్నములో నున్నవాఁడని తెలిసినది. నేను క్రమముగా రాజ్యము నాక్రమించుకొని కుట్రవానిం జంపింపఁ బ్రయ

త్నించుచున్నాననియు నిది యక్రమమయిన కార్యమనియు వారితో వీరితో ననుచున్నవాఁడట!—

అని నీలాద్రిరాయఁడు తాను వినిన సర్వవృత్తాంతములను వారి కెఱిఁగించెను. ఆమాటలను వినునప్పటికి పాపయ్య సూరయ్యల ప్రకృతి నిమిషములో మాఱిపోయెను. సూరయ్య యతిభీషణాకృతిం దాల్చి,—

"మహారాజా! మీకింత వంతనొంది యట్టహాసముగాఁ జెప్పచుంటిరేమి? సూరయ్య పేరువిన్నతోడనే గడగడఁ ణకి వంటయింట దాఁగుచు వచ్చిన పిఱికిపందయగు గంగాధరుఁడే కాదా వీఁడు చింతపట్లవారి వంశమునం జెఱుపఁ బుట్టినాఁడు. వీని నఱకాల మట్టగించు టెంతపని! వదలుఁడు గంగాధరు నొక్కనిని వధించితినేని భూమియెల్ల నిష్కంటకమగును."

అని పలికెను. కాని, పాపయ్యకుఁ గ్రోధము కలుగలేదు. ఆయన వకవకనవ్వి యిట్లనియెను—

"దేవా! మనకు సంభవించిన మహాకష్టమిదియే నా!—నేనిట్లని తలంచి యుండలేదు. ఏదో మహాత్కార్యము కొంటిని. నల్లిని నలిపినట్లు నలిపివేయఁదగిన గంగాధరునితో యుద్ధ మొనరించినచో మనకవమానముగాదా మహారాజా! ఇదయేమి ప్రళయమువచ్చినది! వాని మొగముపాడు మనల నేమి చేయఁగలఁడని తమరు భీతిల్లెదరు?..... అన్నగారగు మాధవరాయనింగారు జీవించియున్నప్పుడే వారితో నే ననేకమాఱులు—"బాబూ! గంగాధరుఁడు రావువంశ మహావృక్షమునకు వేఱుపురువు." "అనుచుండెడి వాఁడను. కాని, యా వేఱుపురువును నశింపఁజేయు టెంతటిపని?" అని పలికెను.

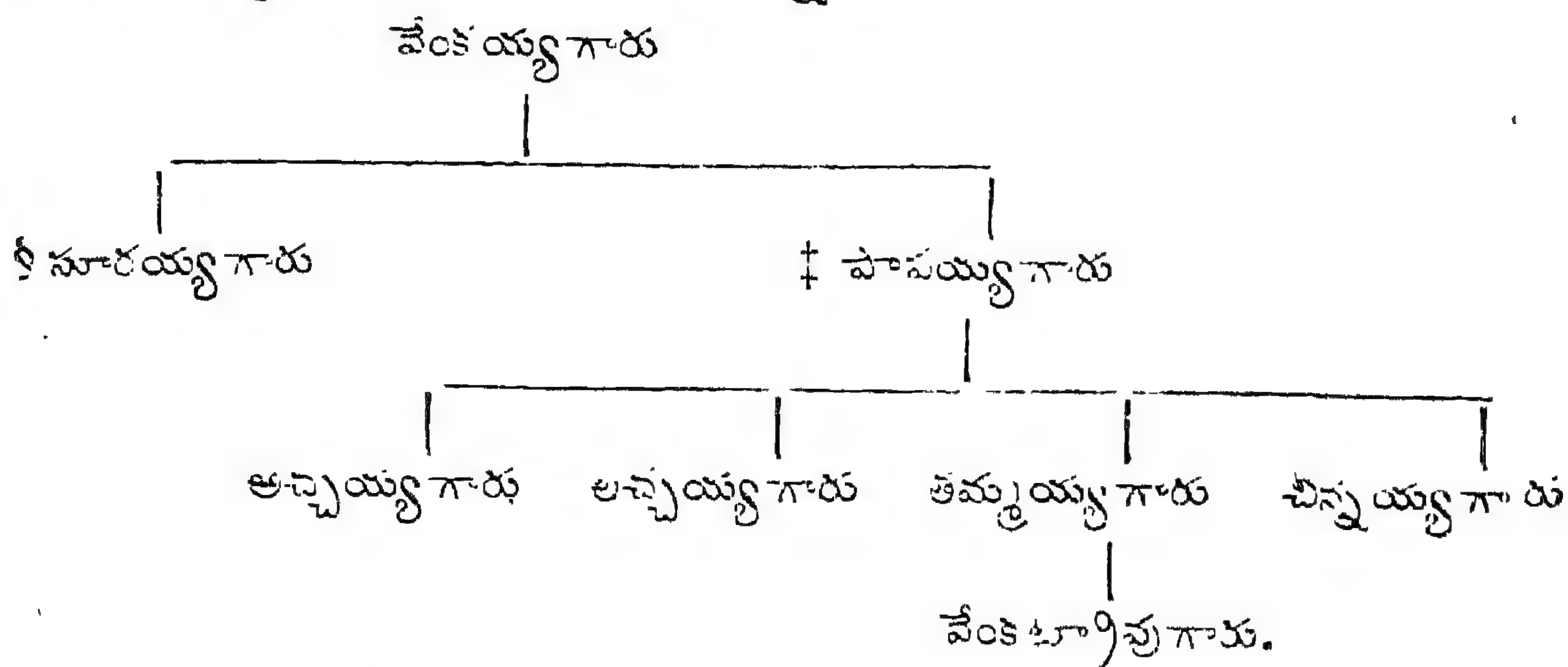
నీలాద్రిరాయఁ డదివిని "అవును. నీవు వచించినది నిక్కమే-అయినను మన జాగ్రత్తకొఱకు నేను మైలవరమువారికిని, పెద్దాపురమునకును, కోటగిరి వేంకయ్యగార్లకును, వెలిపాలెపుదొరలకును జాబులు

వ్రాసితిని. ఈకిస్తు వసూళ్లలోన వెంటనుండుటకు రెండువందల వంట్రుల్లును, నూర్గురు సౌకర్లును, యేనువందల యెద్దుగొల్లలును రేపు సహాయముగా వచ్చుచున్నారు. ఈ వేయిమందిని వెంట నుంచుకొనుఁడు. మీరు రేపు బయలుదేరి జమాబందికిఁ బొండు. మన కేభయమును నుండఁగూడదు. అయినను జాగ్రత్తగా నున్నందువలన నష్టము లేదు గదా!" అనియెను.

అది యంతయును పాపయ్య సూరయ్యల కిష్టముగా నుండలేదు. వారు రాజుంజూచి—"మహారాజా! పిన్నకకొఱకు బ్రహ్మాస్త్రమును వెదకుచున్నారు. ఇది యంతయు ననవసరము." అనిపలికిరి. కాని రాజు బలవంతమున నాసైన్యముతోడ జమాబంది కేఁగుట కనుమతించిరి.

తమ రాకపనియే గంగాధరుఁడు పిఠాపురమునకుఁ బారిపోయె నని పాపయ్యగారికిఁ దెలిసెను. ఆరాత్రి పిఠాపురమునకుఁ బోయి తాను స్వయముగా గంగాధరునితో మాటాడి వాని నా దురుద్దేశమునుండి మఱలింప వలయునని తలంచి పాపయ్యగారా రాత్రి పిఠాపురమునకు బయలు దేరెను.

పాపయ్య సూరయ్యగార్ల వంశానుక్రమణిక తెలియుట కీక్రింద వారి వంశవృక్షమును లిఖించుచున్నాము.

§ దోమాడయుద్ధ వీరుఁడగు సూరయ్యగారు.

‡ దోమాడయుద్ధ వీరుఁడగు పాపయ్యగారు.

౫ వ ప్రకరణము.

గంగాధరుఁడు విజయ రావు నరసయ్యగారు.

గంగాధరునకు పాపయ్య సూరయ్య గార్లనిన గుండెబెదురుగా నుండెను. ఆతఁడు పలుమాఱులు వారిం దలంచుకొనినమే భయము నందుచుండెను. జమాబందీ యొనరించుటను సర్వవరము నందుండిన పాపయ్య సూరయ్యగార్లను నీలాద్రిరాజు పిలిపించెనని వినినతోడనే గంగాధరుఁడు భయసంచలితుఁడుగాఁ దొడంగెను. వీరలయకాలతుల్యులగు వారియిరువురి నడంచు శౌర్యముఁగల ప్రతివీరులం దన పక్షమునఁ జేర్చుకొనవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. ఆతనికి తటాలున నొక వీరుఁడు జ్ఞప్తికి వచ్చెను.

విజయగ్రామమున రావువంశీయుఁడగు నరసయ్యగారను పద్మనాయక వీరాగ్రేసరుఁ డుండెను. ఆయనయుఁ బాపయ్య సూరయ్యగార్లును, నొక్కచోటనే సాముగరిడీలను, శరసంధాన విద్యను నేర్చియుండిరి. అందువలన వారు మువ్వురును సమానమయిన వీరులయి యుండిరి. అందువలన గంగాధరుఁడు నరసయ్యగారికి లేఖ వ్రాసెను. నరసయ్యగారు గంగాధరునిఁ బిఠాపురమునఁ గలసికొనియెను.

రహస్యమందిరమునఁ గూర్చుండి గంగాధరుఁడును, నరసయ్యగారును నిట్లు సంభాషించిరి.

గంగా—నరసయ్యా! నీవు నాకుఁ గడుం గూర్చువాఁడవు. ఇదిగాక, కుమారపెదమహీపతికి నీవు సహోదరుఁ డగును. ఆబాలకుని సంరక్షణమును నీకవశ్యకర్తవ్యము లే కదా! నీలాద్రిచర్యలు భయంకరములుగాఁ బరిణమించుచున్న వృత్తాంతమును నీవు వినియే యుంటివి. నీలాద్రి పాపయ్యను సూరయ్యను మన పైకిఁ బురికొల్పుచున్నాఁడు. ఈస్థితిలోన వీరాగ్రణివగు నీవు నాపక్షమున లేనిచో—నెంతో ప

రాభవమే కాక మాధవరాయుని కుమారుఁడగు మహీపతి రాజ్యమున కురాక దుష్టుఁడగు నీలాద్రి యక్రమముగాఁ బరిపాలించుటనుఁ జూచు చు మనము శక్తిహీనులవలె నుండవలసిన గ్పాటయును సంభవించును. ఇంతేకాక,—నొకవేళ మన ప్రాణములకే భీతిగలుగవచ్చును. ఈ యుపద్రవముం గడువఁబెట్టఁ గలవాఁడవు నీవు వక్క— వేరెవ్వరును లేరు. అసమానమగు శక్తియు—యుక్తియుఁ గల్గినవాఁడవు; ధీమంతుఁడవు. కార్యాలోచనశక్తి పరుడవు. నిన్నిప్పుడు నేను సహాయమున కర్థించితిని.

నరసయ్యగారామాటకు నిర్లక్ష్యముగా నిట్లనియెను.

నర—నీకింతటి స్వల్పకార్యములకు భీతిల్లు నవని నే ననుకొనలేదు. నీవింతటి విశేషవాక్యములం జెప్పవలసిన యవసరము లేదు. నా పయ్య సూరయ్యల పరాక్రమములను నే నెఱుంగనని యా! కంతశ్రేషఁ గలిగించుకొని చెప్పుచున్నావు. వారల నిగ్రంచు టేపాటికార్యము?— అదిగాక—మహీపతి కార్యమే నాకార్యము గాదా? మాధవరాయఁడు నాకుఁ బిత్రుకల్పుఁడు.

గంగాధరుఁడ కామాటలు వినిన యనంతరమున హృదయ పరితృప్తిఁ గలిగెను. అతఁడు నరసయ్య చేయిపట్టుకొని యానందముం జూపుచు,

—"అక్క-అను వచ్చినవాఁడే నుట్టమునఁబడును. నుయిన్నను బంధువు లుండియు సమయమున కుపకరింపరేని లేనివారితో సమానము లనవారు." అని పలికెను.

నరసయ్య గంగాధరునిఁ జూచి,—

గంగాధరా!—నీలాద్రి యన్యాయముగఁ గుమారుని వధించి తాను సింహాసనమునే యాక్రమింపఁ దలంచినచో నెంతటి మహాద్రోహమో తలపోసితివా! నీవు యుక్తమైనపని చేసితివి. బంధువుఁడవును

మాతులుఁడవును నగు నీవు సయితమా తండ్రి లేనిబాలుని పక్షమునఁ జేరవేని వాని పనియేమి కావలయును? ఇందు న్యాయపక్ష మవలంబించిన మనకు విజయమే చేకూరఁగలదు. నే నిప్పటికిఁ బని వినియెద." అని తన బసకుఁ బోయెను.

తరువాత — గంగాధరుఁ డొంటరిగఁ గూర్చుండెను. అప్పటికి సాయంసమయమయ్యె నంధకారము దిశల యందావరించి యున్నది. ఆమందిరములోని కెవ్వరును రానీయవలదని చెప్పియుండుటవలన సేవకు లెవ్వరును వచ్చుటకువచ్చి దీపమునైనను వెలిగించి యుండలేదు — అప్పటనుండి యొక గవాక్షముద్వారా బయటనుండిన యాప్రదోషకషాయకాంతి సంయుక్తమగు బృహదాకాశము; అప్పుడప్పుడే యందు పొడసూపుచుండిన మినుకుమినుకను తారకాసహస్రము నింకను నచ్చటచ్చట లెక్కకొక్కటొక్కటిగా నెగయుచుండిన పులుఁగులునుఁ గాన్పించుచుండెను.

గంగాధరుని హృదయము భయంకరముగా నయిపోయినది. ఆతని కేవియో దారుణసంకల్పములును, వికల్పములును నేకకాలమునందే హృదయమునందు దుద్భూతములగుచుండఁ బోలును. ఆతని వదన మంధకారమున సయితము మెట్టబడియెను. ఆతఁడు తనలో —

"రండు! — రండు!! — ఇందఱును నొక్కరొక్కరుగా వచ్చి గంగాధరుని మాయోపాయమునం బడుఁడు! — ప్రకృతి భయంకరముగ నున్నది. అది క్షుద్బాధను మాన్పుకొనఁ దలఁచి యొకరిని మ్రింగి యొకరిని విడవనున్నదో యెవ్వరి కెఱుక? ...... వెట్టి నరసయ్యా! ఏమన్నావు? - నీలాద్రి యన్యాయముగా కుమారుని పక్షముఁ బట్టుచుండుటా! — న ద్రోహముం దలపెట్టుటా! — నేనుచేసిన యుక్తమైన పనిమూఁడ నగుటవలన — ఏమి? — వెంకమహీపతిని నీలాద్రిని నేక కాల మ్రింగి పిఠాపుర సింహాసనముపై నడుగు పెట్టవలసిన నాయక - పట్టు గంగాధరరామారాయఁడు —

నరసయ్యా! నరసయ్యా!! ఇంతమాత్రముం దెలిసికొనలేక వో డ్డితో ప్రేవలో నుంటివిగాదా? అట్లే యుండుము!—నా కార్య సంసిద్ధియగు వఱకును నీవటులే యుండుము. నీవే కాదు—విజయనగరము, సాలూరు రాజులు పదివేల సైన్యముం బంపిన విజ్ఞానశాలు రందఱు నిట్లే యున్నారు......అవును. గంభీరహృదయుఁడగు గంగాధరుని హృదయముం దెలసికొన నెవ్వరితరము? అది సులభగార్యము కాదు—గంగాధరుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెనేని మిత్రులను మఱచువాఁడు కాఁడు." అని తలంచెను.

కాని, క్రమముగా యాథార్థ్యమంతయుం జల్లారిపోవుటకుం బ్రారంభించెను. నాలుగైదు నిముషములలో నాతని హృదయము శాంతమయ్యెను. వెంటనే యాతనికి పాపయ్య సూరయ్యలు జ్ఞప్తికి వచ్చిరి. గుండెలు దడదడలాడెను. మొగము నందలి యరుణరాగము విలుప్తమై పాండురరక్తిమ దృశ్యమయ్యెను.

"ఛీ!—ఛీ!!—భీరుజనుండనుఁబోలె నేను సయితము పాపయ్యకును గీపయ్యకును సూరయ్యకును గీరయ్యకును గడగడవణకుచుఁ గూర్చుండునే వీర్యసంయుక్తమయిన వెలమకులమున నేను జన్మించి యుండలేదా? సాటివారిం గాంచిపోటు మానిసినయ్యు వెఱపడుటతగునా? నరసయ్య నాకుఁ గుడిభుజమయి యుండ. భయమెందులకు?—ఇఁక నెన్ని దినములో లేదు—సమీపించినది—దారుణసంగ్రామ మధ్యమున పాపయ్య సూరయ్యను వధించి తచ్ఛిరములం బిఠాపురపుఁ గోటకుఁ గాగృధ్రముల కాహారముగాఁ గట్టించెదను......కాని, రహస్యము—హృదయమా! శాంతి వహింపుము—సర్వవిషయములను శాంతముగా జఱుఁగనిమ్ము. త్వరితపడితివేని సర్వకార్య వినాశమగును." అని తనలో ననుకొనియెను.

ఇంతలో నొక భటుఁడక్కడకువచ్చి,—

—"మహాప్రభూ! సామర్లకోటనుండి పాపయ్యగారు వచ్చినారు. తమ దర్శనముం గోరుచున్నారు." అనియెను.

ఆమాటలు వినినతోడనే,—గంగాధరుని గుండెలదరెను. ఆతఁడు ప్రకంపితస్వనముతో—

"ఓరీ! ఏ పాపయ్యరా?" అనియెను.

"చిత్రాడ రావుపాపయ్యగారు మహాప్రభూ!"

గంగాధరుని స్థితి యపాయకర మయ్యెను. ఆతఁ డేయుద్దేశముతోఁ దనకడకు వచ్చెనో యదిసయితము గంగాధరునకుఁ దెలియలేదు. ఆతఁడు ప్రత్యుత్తరమేమియుఁ జెప్పఁజాలక నిర్విణ్ణుఁడయినిలువఁబడెను.

ఆ ఱ వ ప్రకరణము.

—:-(o)-:—

పాపయ్యగారు.

ప్రత్యుత్తరమునకై కొంచెముసేపు వేచియుండి సేవకుఁడు గంగాధరునిఁ జూచి,—

"మహాప్రభూ! దొరవారు ద్వారమున వేచియున్నారు. ఏమని చెప్పుమని సెలవు?" అనియెను.

గంగాధరుని మతి చెడిపోయి యుండెను. ఆతఁ డేమియుఁదోపక నప్పటి కనుకూలముగా—"లోపల లేరని సాగనంపుము." అనియెను.

ఆమాట యనుటతోడనే వారికిగంభీరమగు నొకమాటవినఁబడియెను

"ఏమోయిగంగాధరా! ఉండియే లేననిపించుకొనుచున్నావేమి? ఉండి లేనివాఁడ వయితివా!"

అది పాపయ్యగారి కంఠస్వరము—పరిహాసపూర్వకముగను సక్రోధముగను, గంభీరముగను నుండెను. భయకంపితుఁడై గంగాధరుఁడు తలయెత్తి చూచెను. ఎదుట నాజానుబాహువులతో భీకరారుణాక్షులతోడ నొక విగ్రహము కాన్పించెను. గంగాధరుని గుట్టు బయటఁబడియెను. ఆతఁడు వణఁకుచు తత్తరపడఁ జొచ్చెను.

పాపయ్య, దాన్నాకముందాటి లోపలఁ బ్రవేశించుచు —

"ఈచీకటింటిలోఁ గూరుచుండి లేడని చెప్పుమని పలుకవలసిన దొంగతనము నీకేమి వచ్చినది?" అనియెను.

గంగాధరుఁడు కాతరస్వరముతో,

"అది వేఱువిషయము లెమ్ము. ఈవృత్తాంత మేకాదు. నీవెప్పు డు వచ్చితివి—" అనియడిగెను.

పాపయ్య,—"తుద కీహీనమగు కపటవర్తనమును నేర్చుకొంటి వా?—" అని తనలో ననుకొని—

నీతో కొన్ని విషయములను మాటలాడవలయునని వచ్చితిని. ఈగ్రహచార మేమి? ఈయింటినుండి బయటకు రమ్ము మాటలాడవ చ్చును." అనియెను.

గంగాధరుఁడు మాటలాడుచుండ నామందిరమును వెలువడి పాప య్యను వెంబడించుచు బయటకు వచ్చెను.

గంగాధరుని మనస్సు మనస్సులో లేదు. ఆతనివాతి పరిశీలనము నమునఁ దలకిందులయి వివిధపరివర్తనములం గాంచుచునే యుండెను.

ఇరువురును బయటి యాసనములపైఁ గూర్చుండిరి. గంగాధరుఁ డచ్చటనున్న యొకరిద్దఱు సైనికుల నావలకుఁ బొమ్మని చెప్పెను. అ చ్చట గంగాధరుఁడును, పాపయ్యయుం దక్క వేరెవ్వరును లేరు.

పాపయ్య గంగాధరునిఁ జూచి—

"గంగాధరా! నేను నీ విషయమైపై కొన్ని వినరాని మాటలను విని యది నిజమేమో యని నీవలనఁ దెలిసికొనవలయునని వచ్చితిని." అనియెను.

గంగా—తెలిసికొనుము.

పాప—నీవు పెద్దవాఁడవు. పదిమంది బంధువులలోఁ దలయెత్తు కొని తిరుగుచున్నవాఁడవు. రాజబంధుఁడవు. దుష్కీర్తిఁ గలిగినచో పాడయిపోవుటకుఁ గారణమగును. రాజ్యశాంతికి భంగముఁ దెత్తువు.

రాజుపైఁ గుట్రలు పన్నుచుంటివని తెలిసినది. నీలాద్రి నీకే మపకారము చేసినాఁడు. మాధవరాయని పరిపాలనమునకును నిప్పటికిని నేమి భేదము వచ్చినది. కుమారమహీపతికి రాజ్యమీయక నీలాద్రి తానే యపహరింపఁ దలఁచినాఁడని వారితో వీరితోఁ బల్కితివఁట! ఇది మిగుల నసంభవము కాదా!—నీలాద్రి యెన్నఁడయిన నట్టితలంపు గలిగి యుండెనా? అట్లాలోచించెనని నీవెట్లు తెలిసికొంటివి. అట్లు నిజముగా నాలోచించినను నష్టపడఁ గలిగినది నీవా!—గంగాధరా! పాపయ్యను సూరయ్యను మఱచిపోయితివా! చిన్నప్పుడాటలలో నొకమాఱు నిన్ను చాపచుట్టగ నెత్తుకొనిపోయి పాతగయలో ముంచితిని. జ్ఞప్తికి వచ్చినదా! నాఁటి నుండియును పాపయ్య సూరయ్య లనిన నీకు ప్రక్కబెదురు లేదా!—నీలాద్రిపయి నీ వేమాత్రము చేయి చేసికొనినను నీరక్తముం గనులఁ జూచితినని తలంపవలసినదే!—రేపటిదినమే మేము జమాబందికిఁ బోవుచున్నాము. నేను హితముఁగోరి ముందుగా నింత వచించుచున్నాము.

ఉ. ఈసునసైన్యసంఘముల । హీనములం గడుసేకరించి పే
రాన వహించి శిస్తులన । యంబు వసూలొనరింపఁ జూచినన్
రోసముఁ బూని వీరలయ । రుద్రులు పాపయ సూరయాఖ్యు లా
యాసము లేక సర్వబల । మంతముఁ జేర్చెదరంచు నెంచుకో!!

ఇంతేకాక—గంగాధరా!—

ఉ. ఓటమి లేక మత్తగజ । యుగ్మము పెన్మడువుం గలంచి న
ట్లాటవికాగ్రవీరను భ । టాంచిత సైన్యము తోడురాగ పో
రాటపుసత్తరంగ కమ । లాకర తోయములందుఁ జొచ్చి యీ
పోటరిసోదరుల్ సుభట । భూరిమృణాళతతిన్ హరింపరే.

మ. సమరంబందునఁ బీఠికాపురచల । త్సైన్యాగ్ని యుద్ధాభి యా
చ్ఛమదారణ్యముఁ గాల్చి ప్రజ్వరిల నా । సంరంభముంగాంచి న

త్రిములగు నాలోచన లేవో తోచుచున్నవి. వాకిటిలోననే వీరయ్య తమ్ముని కుమారుడగు రామయ్య యను బాలుడు నిలువబడియుండెను; కాని, పెదతండ్రి స్థితినిఁగనిపెట్టి నాతండు మెల్లమెల్లగా నచ్చట నుండి తప్పుకొనుచుండెను. తూలుచుఁదూలుచు నింటిలోనికివచ్చు వీరయ్య దీనింగనిపెట్టి—

"పోకు—పోకు—ఓరిభడవా—అప్పుడే లోపలకుఁ బోవుచున్నావా? ఇటు రావేమి! చూడు రామయ్యా! నీకు ప్రపంచ జ్ఞానము తక్కువని చెప్పవలసి యున్నది. కాటంరాజు కథ వినలేదా! ఆలుమ రాట్టీల కథ తెలియదా! వాళ్లకున్న జ్ఞానము నీకు లేదు—కాన్పుగొంపలో నెందులకుఁ బుట్టితివిరా!—రామూ!—ఇటురా మీయమ్మనడిగి నాల్గు రూపాయలు నాలుగే తీసికొని బజారునకుఁ బో—వినుచున్నావా? జాగ్రత్తగావిను—ఆప్రక్క సందులోని అప్పన్నపాత్రుని యింటిలోనికిఁ జూడు. ఒకవేళ మన నారాయుడు, సుబ్బయ్య వచ్చియుందురు. వాళ్లు కాచుకొనియుందురు. వాండ్రచ్చట నుండి రేని—అసంగతివచ్చి నాతో చెప్పు—పో—పో—తొందరఁగా పో—" అనియెను,

వీరయ్య సందిగ్ధావస్థలోఁ బడిపోయెను. నాలుగురూపాయలందీసికొనిపోయి యేమి చేయవలయునో—పెదతండ్రి చెప్పలేదు. అడిగిన నేమనునోయని భయము—తుదకు ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని—'రూపాయ లేమి చేయవలెను?" అనెను.

"ఆఁ! అడ్డే—అడ్డే—అడిగెదవో లేదో యనియే కనిపెట్టుకొని యుంటిని. ఈమాత్రము గ్రహింప లేకపోతివా? నాలుగురూపాయిలను తీసికొనిపోయి—ఎంతయిచ్చినను సరే—మంచి చిక్కని కైపుగల కొబ్బరికల్లు తీసికొనిరా!—"అని వీరయ్య యాజ్ఞాపించెను. రామయ్య లోపలకుఁబోయి పెదతల్లితోడ వీరయ్య పలుకులనుఁ జెప్పెను. ఆమె మొగము ముడుచుకొని—

"దొరలు చాముర్లకోటనుంచి శిస్తులకొఱకు వచ్చినారు. నానా కష్టములంబడి శిస్తుసొమ్ము పూర్తి చేసి యుంచినాము. ఇప్పుడు దాని లోనుండి యాత్రకు కొఱకు కొంత వ్యయపఱచినచో తిరిగి పూర్తి చేసికొనుటకు మహాకష్టము." అనియెను.

పిల్లవాఁడు—"ఇప్పుడేమి మాటలాడినను మన బుఱ్ఱలఁ గొట్టు స్థితిలో నున్నాఁడు. తరువాత సర్వవిషయముల నాలోచించుకొందము. ఇప్పుడు నాలుగు రూపాయల నిమ్ము." అనియెను.

వీరయ్యభార్య తనలో—"ఈతాగిన స్థితిలోవచ్చి వారు శిస్తుల నడిగినచో సామిత్ర్యయ లేకుండుటయే కాక, తగవుకూడ వచ్చునేమో యని తోచుచున్నది. రాజులతో తగవులనిన సామాన్యముఁ గాదు. ఏమి వచ్చునో తెలియదు. అందుదానను నే నేమి చేయను." అనుకొనియెను.

వీరయ్య బయటి మంచముపై తన శరీరమును దా నెఱుఁగని చిదానందస్థితిలోఁ బరుండియున్నాఁడు.

"అక్కడుంటేనేమిరా మన మిక్కడుంటేనేమిరా! ఊరికే రెణ్ణాళ్లపాటువుండి పోయేటందుకూ!......ఓసీ—యీాటిదానా! రేపు మూటా ముల్లేకట్టూ—బ్రిహ్మంగారి తత్త్వంలో యెక్కడున్నా వొకటే అన్నాఁడు. ఈవేళ యింట్లో రేపు మంట్లో—ఈపాడు దోమాడలో నుండుటకు నాకిష్టములేదు. మామిళ్లపొలము యిసుకపొలము తెగనమ్మి వేయుదును. బుచ్చయ్య—సామి చెటిరెయొక వాటా వేసికొని కొనెదననుచున్నారు......పిల్లా నీకు భూమి యమ్మెదననిన కోపముగా నున్నట్లున్నది. అప్పుడే మొగము ధుమధుమలాడుచు సెగయెక్కువయిన మినపరొట్టెవలె నగుచున్నది. నీకు కోపమెందుకే—నీపుట్టింటి కుంకుమమాన్యం నీకిక్రింద వదలిపెట్టెదనులే—నేను పోయినను నీకక్కఱకువచ్చును. మనోవృత్తికింద—నీ బాబుగా రిచ్చినది నేను తినెద ననుకున్నావా! వెట్టిదానా! భూమి యమ్ముటమాత్ర మెందుకను కొన్నావు—కాశీయాత్ర కోసరము—"

భార్య మనస్సు చివుక్కుమనియెను. మనుష్యుని నోటివెంట వాక్యములును వాని శుభాశుభ భావిఫలముల ననుసరించియే యుండును. ఆమె—తన హృదయమునకూడా నాతని వాక్యముల నన్నిటిని సమన్వయించుకొని యశుభమునకుఁ దల్లడిల్లఁ దొడంగెను. విచారించుచున్న భార్య మొగమువంకఁ జూచి వీరయ్య "పిల్లా! ఏడుపుగొట్టు మొగము. ఎప్పుడు నేడుపేనా?" అనియెను.

భార్య యిఁక తాలిమి నిలుపలేక—"ఇఁక పరుండుఁడు; వెఱ్ఱి మాటలాడక!" అనియెను.

"హా హ్హా హ్హా హ్హా! పిల్లా! వెఱ్ఱిబాగులదానవు సుమా! నావి వెఱ్ఱి మాటలా! నేను త్రాగితి ననుకొనుచున్నావు. మన వేమన్నగారేమి చక్కని వేదాంత మార్గమును చెప్పినాఁడో తెలియలేదా!—

ఆ. త్రాగి త్రాగి త్రాగి ధరణిపైఁ బడుదాక
త్రాగనేని తన్నుఁ దాను తెలియు
త్రాగ లేనివాఁడె త్రాగుబోతరయంగ
విశ్వదాభిరామ! వినురవేమ!! —

చూచితివా! పిల్లా— కటకంలో కాటంరాజు కామమ్మను చంపఁబోయినప్పుడు వేదాంతమార్గము చేతనేకాదా కామమ్మ స్వర్గమునకుఁ బోయినది.

"ఆ. గాజుకుప్పెలోన గడగుచు దీపంబు
యెట్టులుండు జ్ఞాన మట్టులుండు
తెలిసినట్టినారి దేహంబులందును
విశ్వదాభిరామ! వినురవేమ!!" అని చెప్పినాఁడు.

భార్య ఆతనిమాటలనువిని విచారింపఁదొడంగెను. ఏదియోదారుణకార్యమే జరుగనున్న చిత్రచర్య లామె హృదయమునఁ దోపఁ దొడంగెను. ఇంతలో కల్లుముంతనుఁ బట్టుకొని రామన్న వచ్చెను.

రామన్నను జూచి భార్యలోపలకుఁ బోయెను. రామన్ననుఁ జూచి—
వీరయ్య

"అప్పుడే వచ్చితివిరా! నీకాళ్లలో పాదరస మున్నదిగాని రక్తము లేదు." అనిపలికి—యామునంతనుఁ దీసికొని మాత్రి రెండుగుటుకలను మ్రింగి—"రామా! మనవాళ్లు నారాయుఁడు సుబ్బయ్య యేమయినారు!" అనియెను.

రామ—వారువచ్చి నీకొఱకు కనిపెట్టుకొని యున్నారు. ఈదినమున నీవు వచ్చెదవో లేదో కనుఁగొమ్మని చెప్పినారు.

"ఆ!—ఆ!—నిజమేనా!" అని పలుకుచు వీరయ్య లేచెను. ఆతఁ డిప్పుడు నారాయుఁడు సుబ్బయ్యలతో జూదమాడుటకుఁ బోవలసియుండెను. డబ్బు భార్య నడుగనలెను. వీరయ్య వెనుకఁదీయఁ జొచ్చెను. కాని, జూదమునకుఁ బోవలయునని మిగుల తొందరగానుండెను. ఏమయినను మంచిదే యని తలఁచి—

"రామా!—మీయమ్మనడిగి యిప్పు డెంతసొమ్ము తీసికొనిపోయితివి?" అని యడిగెను.

"నాలుగురూపాయలు—"

"నాలుగురూపాయలా!—ఇప్పుడు నాలుగువంద లడిగితీసికొని రమ్ము—......సంశయింపకు—నారాయుడి కాటరాను—సుబ్బిగాడాటగాడే కాని, పట్టితులువ—వాఁడు నన్ను గెలువ లేఁడు—వాఁడికిప్పుడు దినములు మంచివిగావు. నాలుగువందలు తీసికొని పోయితినో—నాలుగువేలు తెచ్చెదను. నాకు గురుఁడు పదకొండింట నున్నాఁడని నీకుఁ దెలియదా!—పో—పో—"

"బాగుగానే యున్నది." అని తనలో ననుకొని రామన్న లోపలకుఁ బోయెను. కాని, యచ్చట నామె కనుపడలేదు. రామన్న మెల్లగావచ్చి—"అమ్మ యెక్కడకో వెళ్లినది. బహుశః నీళ్లు తెచ్చుటకొఱకై యుయుండును." అనియెను.

వీరన్న భార్య — రామన్న తెచ్చిన వర్తమానమును విని జూదమునకు డబ్బియ్యవలసి వచ్చునని యే పొరుగింటికిఁ బోయియుండెను. దానిని గ్రహించి వీరన్న మెల్లగా లేచి లోపలకు వచ్చెను. ఆతఁడు తూలుచుఁ దూలుచువచ్చి పెట్టె బ్రద్దలుకొట్టెను. పెట్టెను బ్రద్దలు కొట్టి యాతఁడు లోపలనున్న నాలుగువందల రూపాయల సంచులనుఁ జూచెను. ఆతఁడు వికాశముఁ జెందిన మొగముతో —

"నా ధనమిదే — నా సిరియిదే — పదివేలు — ఛీ — నా బుద్ధినుండగించినదా! పదిలక్షలు గణించవలెను." అనుకొనియెను.

కాని, యింతలో నాతనిచేతి నెవ్వరో వెనుకనుండి వచ్చిపట్టుకొనిరి. ఉలికిపడి వీరయ్య వెనుకకుఁ జూచెను. అది యాతని భాగ్యమో! ఆమెనుఁ జూచి వీరయ్య భయకంపితుఁ డయ్యెను. ఆతఁడు దొంగతనము జేయుచున్నవాఁడు. దొంగ దొరికి పోయెను. వీరయ్య పండ్లికిలించి నవ్వుచు — నామె చేతులను పట్టుకొని —

"పిల్లా! దొంగ దొరికిపోయినాఁడు — కాని, డబ్బుమాత్రము వదలఁడు. ఈరోజున నాలుగువందలతో నాలుగు లక్షలను సంపాదింపకపోయినచో నా పేరు వీరయ్య కాదు. వదలు - ఇప్పటికి వదలు పిల్లా —" అనియెను.

ఆతఁ డామె కాళ్లపైఁబడి మాటిమాటికిని మ్రొక్కుచుండెను. త్రాగి యొడలు తెలియని వీరయ్య నామె యేమనఁగలదు. ఆ దురవస్థనుఁ జూచి విచారించుచు నామె "ఇదియేమి గ్రహచారము — త్రాగుడుక్రింద కొంతయు జూదముక్రింద కొంతయు వెచ్చించి యిల్లుగుల్ల చేయుచున్నారు. పెట్టెలను బ్రద్దలుచేసి ధనమును సంగ్రహించుటకు నయితేము నేర్చినారు. నేను దీనినంతను సహింపలేను. పితాపురపువా తైలు [illegible] వచ్చినారు. ఇప్పుడేమి యిచ్చెదను?" అనియెను.

ఆమాటలువిని వీరయ్య భీకరమయిన స్వరూపముతోఁ గేకవే యుచు లేచి నిలువఁబడెను. ఆతనికన్ను లెఱ్ఱగా నుండెను. సహజభయంకరమయిన మొగమిప్పుడు పిశాచమువలె నున్నది.

“పిఠాపురపుదొరలా!—పిఠాపురపుదొరలు నన్ను వీరయ్యవని యెఱుఁగ రనుకొంటివా! ఈసంవత్సరముకూడ పిఠాపురమునకు శిస్తులు కట్టెదమనుకొనుచున్నా వా! వెఱ్ఱిముండా నోఱుమూసికొన లేక పిఠాపురపు శిస్తులు శిస్తులని కొట్టుకొని చచ్చుచున్నావేమి? గంగాధరరావుగారన్ని సంగతులను నాతోఁ చెప్పినాఁడు. ఒక దెబ్బకు పాపయ్య—ఒక్క దెబ్బకు సూరయ్య మాఱుమాటాడిన సింకొక దెబ్బకు నీవు.”

భయంకరముగా రాక్షసునివలె గంతులుపెట్టుచున్న వీరయ్యకు భయపడి భార్య యచ్చటనుండితొలఁగి మెల్లమెల్లగా నావలకు వెడలిపోయెను. తరువాత, వీరయ్య యాపెట్టెనంతను తలక్రిందులు చేసెను. అందున్న నాలుగువందలను మూటఁగట్టుకొనెను. పోవునుఁ బోవుచు నాతఁడింకొకమాఱు కల్లుముంత దగ్గఱకుఁ బోయెను. దాని నంతను వట్టిదిచేసి—“గమల్ల ముండకొడుకు చంద్రిగాడు కొంచెము పోసినాఁడు. కానీ— నాచేతిలోపడకపోఁడు.” అనుచు దారియంతయు నుమియుచు నిల్లువదలి వెడలిపోయెను.

---

౮ వ ప్రి క ర ణ ము.

ద్యూతమందిరము.

ద్యూతమందిరములోనికి తూలుచు వీరయ్య ప్రవేశించెను. అచ్చట నారాయుఁడును, సుబ్బయ్యయు నుండిరి. వారు వీరయ్య యంత ప్రబలముగా సురాపాన మొనరించి యుండలేదు. వారు జాగ్రద వస్థలో నుండిరి. “వీరయ్య కిప్పుడే తెల్లవారినది!” అని నారాయుఁడు పరిహాసముగా ననియెను.

వీర—మా యింటిముండ పోరుపడ లేక పోయితిని. ఈదినమున నాలశ్యమున కిదే కారణము.

సుబ్బ—తరువాత నింటిముండల విషయమయి మాటలాడుకొనవచ్చును; కాని! యిప్పుడాట మొదలు పెట్టుము.

వీరయ్య స్పృహ తెలియనిస్థితిలో నుండుటచేత—నాతనిస్థితి తీవ్రముగా నుండెను. మాటలు తీవ్రములు—నడక తీవ్రము—అన్నియు నట్లేయుండును. అతఁడు ప్రతిపందెము నా నాడుతా నే గెలుచుకొందు ననుకొనుచుండెను. సుబ్బయ్యయు, నారాయుఁడును నొకరి మొగము లొకరు చూచుకొనిరి. వారేమియో సౌంజ్ఞలనుఁ జేసికొనిరి. దానిని వీరయ్య కనిపెట్టలేదు.

ఆట ప్రారంభించిరి. వీరయ్య యేబది రూపాయలను కాఁపుఁగాచెను. ఏఁబదిరూపాయల కాతని కామూఁడు నూటనేఁబది రూపాయలు వచ్చెను. వీరయ్యకొడలు తెలియలేదు. ఆనందమున శరీరము పరవశమయ్యెను. అతఁడు పకపక నవ్వుచు—నారాయుని సుబ్బయ్యనుఁజూచి "సుబ్బయ్యా! మాయింటిది వెఱ్ఱిబాగుఁది—నేను త్రాగితినని నాకొడలు తెలియదని డబ్బు పాడుచేయుదునని దాని నమ్మకము. నేనిప్పుడు పాడుచేయుచున్నానా? ఏఁబదిరూపాయలతో నూటనేఁబది రూపాయలను సంపాదించితిని. నిముసములో నూఱురూపాయలు—నాల్గువందలతో—నీదినమున నాల్గులక్షలను సంపాదింపవలెను. ఏమి! నారాయుఁడూ! మాటాడవేమి? నామాట లబద్ధమా!" అనియెను.

నారాయుఁడు సుబ్బయ్య కించుకింపముచేయు నవ్వి— "అవునవును. అభ్యంతరమేమి?" అనియెను.

తిరిగి యాటఁ బ్రారంభించిరి... ఆనూటకు వీరయ్య నూఱు రూపాయల నొడ్డెను. నూఱు రూపాయలకును మూఁడువందల రూపాయలను గెలచుకొనియెను. ఈమూఁడు వీరయ్య యానందము వర్ణనాతీ

తమయిపోయెను. ఇప్పుడు వీరయ్య తన ధనము నంతను నొక్కసారి చూచుకొనెను. అది మూఁడువందలయి యుండెను. పదినిమిసముల లోపల మూఁడువందల చొప్పున గంటలో నెంతసొమ్ము సంపాదింపవచ్చును? ఆలెక్కను దినమున కెన్నిరూపాయలు సంపాదింపవచ్చును? వీరయ్య యొక్కమూఁటి లెక్కయంతయు హృదయమునఁగాంచుకొని సంతోషముచే నొడలు పట్టలేక పకపకనవ్వఁ జొచ్చెను.

“వెట్టిముండకొడకా! ఎగిరిపడకు—” అని సుబ్బయ్యయును, నారాయుఁడును తనలో ననుకొనిరి. తిరిగి యాట ప్రారంభమయ్యెను. వీరన్ననుఁజూచి—సుబ్బయ్య,

“ఈమాఱు పందెమెంత?” అనియెను.

అప్పుడు వీరయ్య తనలో—“ఈమాఱు నాలుగువంద లొడ్డితినేని పండ్రెండువందలను గణింపవచ్చును.” అని తలపోసి “నాలుగువందలు.” అనియెను. తిరిగి ఆటనుఁ బ్రారంభించిరి.

వీరయ్య ఆటను అతిశ్రమతోఁ బరీక్షించుచు తనలో—“పండ్రెండువందలు—పండ్రెండువందలు—” అని గొణుగుకొనుచుండెను. కాని, యదృష్టము తలక్రిందులుగాఁ దిరిగిపోయెను. ఈమాఱు వీరయ్య గెలువలేదు. నాలుగువందల రూపాయలును నారాయుఁడు గెలుచుకొనియెను.

ఈమాఱు వీరయ్యకు రోష మధికమయ్యెను. ఆతఁడు సుబ్బయ్యనుఁజూచి—“ఎల్లప్పుడును నేనే గెలుతునా?” అనియెను. సుబ్బయ్య నారాయుఁడి మొగము నోరఁగంటఁ జూచి కొంచెముగా నవ్వి—“అవును.” అనియెను. తిరిగి ఆట ప్రారంభమయ్యెను. ఆటలోన రెండువంద లొడ్డిరి. ఈమాఱు రెండువందలను సయితము వీరయ్య యోడిపోయెను. వీరయ్యకు రోషము మిక్కుటమయ్యెను. గర్భగోళము మండుచుండెను. దానితోపాటు కళ్లు పట్టుపదలుచు కైపు తగ్గుచుండెను.

ఆతని కన్ని విషయములును జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండెను. అటువంటి గూఢోపాయములు నష్టపడిపోయెను. ఈయాట తప్పక గెలువవలయునని సంకల్పించుకొనియెను.

"ఒడ్డు—నూఱురూపాయలు" అనియెను.

ఆట ప్రారంభించిరి. వీరయ్య మొగము తెల్లఁబడిపోయెను. ఆటపోయినది. ఆతని కింకే యాధారమును లేదు. దరిద్య్రమంతయుఁ జెల్లిపోయెను. కల్లు పట్టుతయు వదలినందున ధననష్టమునందలి పరితాపమిప్పుడు తెలియుచుండెను. రోషముచే కన్నులెఱ్ఱబడియెను. ఆతనికిప్పుడు సుబ్బయ్యను, నారాయుని మ్రింగివేయవలయునని యున్నది. తిరిగి యాట ప్రారంభింపవలయుననిన చో ధన మేమియును లేదు. ఇప్పటనాడుటకు లేదు. శిస్తులు కట్టుటకు లేదు. అవల భార్యనుఁగనుంగొ జూచుటకు లేదు. ఇట్టియవస్థలోఁబడి వీరయ్య తెల్లవెల్లఁబోచ్చెను. ఆతని మనస్సు సంచలితస్థితియందుండెను.

అప్పుడు నారాయుఁడు సుబ్బయ్యను చూచి నవ్వుచు "సుబ్బయ్యా! నాల్గులక్షలను జయింపఁగల వీరయ్యవద్ద నిప్పు డేమియును లేదా!" అనియెను.

వీరయ్య కామాటతో శరీరము భగ్గుభగ్గున మండిపోయెను. ఆతఁడు ప్రక్కనున్న కఱ్ఱఁ దీసికొని లేచి నారాయుఁడిపైకి వచ్చెను. నారాయుఁడును నచ్చటనున్న యింకొకకఱ్ఱను దీయఁబోయెను. కాని, సుబ్బయ్య అడ్డమువచ్చి—"వీరయ్యా! ఇది తగవులాడుకొను స్థలము కాదు. తిన్నగా ఆట నాడుము. లేదేని యింటికిఁ బొమ్ము." అనియెను.

వీరయ్య క్రోధముతో "మీకపట మంతయును నే నెఱుంగక పోలేదు. ఇంతటి ధననష్టముంబొంది నేనుకూడ మీతో నింటికి వచ్చెదనా! కూర్చుండుఁడు. సుబ్బయ్యా! నాకు రెండువందలు బదులిమ్ము. ఈయాటలోఁ దీర్చివేసెదను. ఈయాటకు రెండువందలొడ్డుము." అనెను.

సుబ్బయ్య సమ్మతించి—"ఈ యాటలో నిచ్చి తీరవలయును." అనిపలికి తన పాచ్చికటనుండి యాటను బ్రారంభించెను.

ఈయాటయు నయినను వీరయ్య యోడిపోయెను. వీరయ్య తెల్లమొగము వేసెను. వాఁడు చేతులు పిసుకుకొనుచు నిస్పృహుఁడై యచ్చటఁ గూర్చుండెను. ఆతని కేమియుఁ దోచుటలేదు. వెనుకటి కష్టమంతయు నుండఁగా—సుబ్బయ్యకు రెండువందలప్పు పడియున్నాఁడు. దానినిఁ దీర్చుటెట్లు?

వీరయ్య స్థితిగతులు నన్నిటినిఁ జూచి నారాయుఁడు లోలోపలనే మహానందము నందఁజొచ్చెను. సుబ్బయ్య యాతనిఁజూచి—"నా రెండువందలనిచ్చి కదలవలయును." అనియెను.

వీరయ్య "నాయింటికడ నున్నది; తరువాత నిచ్చెదను." అనియెను.

సుబ్బ—నాకది తెలియదు; సొమ్మిచ్చెదవా లేదా!

వీర—అప్పుడు. గెలువకున్న నెట్లిచ్చెదను?

సుబ్బయ్యకు కోపము వచ్చెను; సుబ్బయ్య వీరయ్య బలవంతుఁడని యెఱుంగును. అయినను తనకు నారాయుఁడు గలఁడను ధైర్యమొకటి. త్రాగియుండిన వీరయ్య తన్నేమియుఁ జేయలేఁడని ధైర్యమొకటి. ఈ రెండు ధైర్యములతో సుబ్బయ్య వీరయ్య ననరానిమాటల ననఁజొచ్చెను. వీరయ్య ప్రకృతివలననే శాంతుఁడుఁగాఁడు. అందు నాఁడు తొమ్మిదివందల నోడిపోయి కడుపుమసలియుండెను. అందువలన నాతఁడును మాట మనుపఁ దొడఁగెను. ఇద్దఱును కొంతతడవు వాగ్యుద్ధము గావించుకొని తుదకు చేతులు కలుపుకొన సిద్ధముగానుండిరి. అక్కడనున్నయనుచరులు గలాటను వెన్వరో తట్టుఁజొచ్చిరి.

అందఱును నిశ్శబ్దముగా నుండిరి. ఆట యెవ్వరికిని గౌరవనీయముఁ గాదు [illegible] నారాయుఁడు తలుపుఁ దెఱచి [illegible]

చెను. సమున్నత శరీరముఁగల యొక పెద్దమనుష్యుఁడు లోపలఁ బ్ర వేశించెను.

అతనిఁ జూచుటతోడనే గుర్తుపట్టి వీరయ్య యాయనకు నమస్కారముచేసి "ఓహో! చింతపల్లి గంగాధరరామారావుగారా!" దయచేయుఁడు; అని కూర్చుండుట కొక యాసనము నిచ్చెను.

గంగాధరుఁడు కూర్చుండక యే——

వీరయ్యా! నీతో నవసరమగు పనియున్నది. అనియెను. వీరయ్య మొగము వెలవెలఁబారఁ గొడంగెను. ఈవ్యాజ్యావ్యవహార మాతనికిఁ దెలియునేమో యని వీరయ్య భయముతో "వచ్చెదను." అని పలికి తలవంచుకొనెను.

ఈవిషయముల నన్నిఁటినిఁ దిలకించి యనుమానముతో గంగాధరుఁడు——"ఈయల్లరి యంతయు నేమి? మీరు ముగ్గురు నిచ్చట నేమి చేయుచున్నారు?" అనియెను.

సుబ్బయ్య సర్వవృత్తాంతములనుఁ జెప్పివేసెను. గంగాధరుఁడు నిర్లక్ష్యముతో—"ఇంతేనా! నీకీయవలసినది రెండువందలేనా?" అనియెను.

సుబ్బ——అంతే——

గంగా——ఇదిగో నీరెండువందలు——

గంగాధరుఁడు వెంటనే రెండువందల రూపాలనుఁ దనజేబులో నుండితీసి యిచ్చివేసెను. వీరయ్య కపరిమితసంతోషముఁ గలిగెను.

గంగా——వీరయ్యా! సుబ్బయ్యా! నారాయుఁడూ! ఇప్పుడుమీతో నొకరహస్యమగు రాజకీయవ్యవహారముఁ గలదు. చెప్పెదను కూర్చుండుఁడు.

గంగాధరుని మాటను ముగ్గురును శిరసావహించి యచ్చటఁగూర్చుండిరి. గంగాధరుఁడును నాసీనుఁడయ్యెను.

---

౯ వ ప్రకరణము.

—:-(o)-:—

దోమాడలోని సమ్మె.

గంగాధరుఁడు వీరయ్యను, సుబ్బయ్యను, నారాయునిం జూచి యిట్లనియెను—

వీరయ్యా! సుబ్బయ్యా! నారాయుఁడా! మీ రీమాటలను జాగరూకతతో వినవలయును. ఇది సామాన్య విషయము కాదు. పిఠాపురాధీశ్వరుఁడగు మాధవరాయఁడు చనిపోవునప్పుడు కుమారుఁడగు పెదమహీపతిని నా చేతులలోఁ బెట్టి—"బావా! రేపటినుండియు నాతమ్ముఁడు నీలాద్రి సర్వాధికారము నెఱపును. నిజము లోన వానికి రాజ్యకాంక్ష కొంచె మధికమయినదే! కావున నీవు వానిని పాముం జూచినట్లు చూడవలయును. నీలాద్రి యెన్నఁడో యొకనాఁడు పెదమహీపతిని కాటు వేయకమానఁడు. ఇది తరతరములనుండియు వచ్చుచున్న పిఠాపురసంస్థానముగాని వేఱుగాదు; నిన్నే నమ్మియున్నాను. కుఱ్ఱవాఁ డౌను గునప్పటికి వానికి రాజ్యము ప్రాప్తించు నుపాయముచూచి నీవురక్షింతునని యభయమొసంగిననే కాని, నాప్రాణము లానందముతో నీ శరీరమును వదలవు." అనిపలికెను. నేనట్లే చేతిలో చేయివైచితిని. ఇది యంతయును మాధవరాయని చరమకాలమున జరిగిన మహాదేకాంత విషయము.

"ఏనిని మాధవరాయఁడను మానించుచు విడువలేక విడువలేక తన జీవములను విడచియుండెనో—యావిషయ మిప్పుడుసరిగా తటస్థించినది. ఎల్లవిషయములను నేను వీరయ్య కిదివఱకే వచించియుంటిని. పెదమహీపతి కిప్పుడు రాజ్యాధికార సమయము వచ్చినది. మా యక్క రవణమ్మగారును రాజ్యస్థితిం దలపోసి కన్నీరుమున్నీరుగాఁ గార్చుచున్న యది. మీరందఱును మాధవరాయనికి నమ్మినబంట్లు—మీ తాత

తండ్రి లందఱును పితాపురాస్థానము నవిశ్వాసముతో [illegible] వహిం చి యున్నారు. మీరలు విశ్వాసము గలవారలు. ఇప్పుడు [illegible] విశ్వాసమును మానవలదు. నీలాద్రి తన పట్టుపుట్టువులను [illegible] సామంతుఁడయి యున్నాఁడు. ఆతని [illegible] నా [illegible] ఉన్నాఁడు?.....అట్లని కుమారుఁడు భ్రష్టుఁడయి [illegible]! ఇప్పట్టున మనమందఱము గాజులు తొడిగింపు [illegible] దుండవలసిన దేనా! విశ్వాసము [illegible]! ఇన్నినాళ్లనుండియు రాజ ధనముం దినిన [illegible] సమయమున కక్కఱకు రారా! [illegible] మెప్పుడు?—నీలాద్రి రాజ్యసర్వస్వమును [illegible] తమగు నానావిధ శాస్త్రాలము [illegible] ద్యుక్తుఁడయియున్నాఁడు. [illegible] యును వానిపక్షమయి యున్నారు.....[illegible] సూరయ్యలు వీరలే యగుదురు. అయినను [illegible] మియును లేదు. మనకు [illegible] ము, సాలూరు, జయపురం [illegible] బంపినారు—సిద్ధముగా నున్నవి. మనవారిని [illegible] యున్నారు. పన్నులు వసూలు చేయుచునే యున్నారు. [illegible] [illegible] పన్నులివ్వ [illegible] నే [illegible]—[illegible] రాయని నొక్కరూలు సత్కరించుకొని [illegible] [illegible] రాజ్యమునకు వచ్చి [illegible]!—[illegible] కష్టదయ మగునుగాక!" అని [illegible] పన్నులు [illegible]. పాపయ్య సూరయ్య లీయూర నేయున్నారు. [illegible]. ఈదినమున కొందఱు రయితులు—[illegible]. [illegible]

[illegible] జెల్లింపవలసినపని లేదని తెల[illegible]. [illegible] సేనాపతి పక్షమునందిప్పుడొడ[illegible] పని చేయుచున్నాఁడు. వేగముగా బయలుదేరి రయితుల [illegible] యుక్కపయిన యయినను నీలాద్రికియ[illegible] [illegible]యునను. [illegible] వచ్చుననియును, రాజాగ్రహపాత్రు[illegible] [illegible]మును భీతిల్లవలదు. రాజెవ్వఁడు? [illegible]! ఛీ!—[illegible] పీఠిక నె[illegible]ంపఁగలము. [illegible] గాఁడు. [illegible]మహీంపతినే రాజు. దోమాంస[illegible] [illegible] తోపాటు [illegible] ఏకోమహా కోలాహలము జరుఁగ[illegible] ... ... [illegible] నిమనుషమయినను జాగు చేయఁగూ[illegible]. [illegible] తెవ్వఁడును పా ప య్యె[illegible] [illegible] రాజభటులు వచ్చిరేని వారి ని[illegible] [illegible] సైన్యములు వచ్చెనేని ప్రచండ[illegible] [illegible]! ..... ఇంకొకమాట! [illegible] బలి వేసిన వానికి [illegible]యుండవు [illegible] గౌరవ ముండును— [illegible]! [illegible]! [illegible] చేయు[illegible] యూ[illegible]! [illegible]! [illegible] ముఁగాఁడవు నీవు. లెండు! [illegible]—[illegible] నిలుపుఁడు—[illegible]—[illegible]ముగాఁ గావలయును—"

[illegible] యుస్పోయెను అతి[illegible] యుండెడికును, వెలుపుఁ[illegible] మాక్కుపుటము [illegible] వణకుచుండెను.

రైతులును భీకరాకృతులం దాల్చిరి. వారందఱు నొక్కమారే లేచి—"బాబూ! భయములేదు. సూరయ్య యనిన లెక్కేమి? పాపయ్య యనిన బిసాదేమి?—వీరి కెవ్వరు వెఱచువారు—దోమాడ రైతు లిదివఱ కెవరికిని భయపడలేదు. ఇప్పుడును భయపడరు. ముందుగా కరణముమీఁద విఱుచుకొని పడవలెను. వాఁడు లెక్కలనుఁ దీసికొని సూరయ్య పాపయ్యల దగ్గఱకుఁ బోయెదననిచో—దుడ్డుకఱ్ఱతో వానినెత్తిపై నొకదెబ్బ!—దొరగారూ! మీరింటికిఁ బొండు—మేము సమ్మెకట్టి నిముసములో దోమాడ నయోధ్యగాఁ జేసెదము." అని పలికిరి.

గంగా—మిక్కిలి జాగ్రత్త—సమ్మె బలమగువఱకు నీవార్త యెచ్చటనుఁ దెలియఁగూడదు. రైతుల నందఱిని రహస్యముగాఁగూడఁగట్టి చేయఁదగిన ప్రయత్నమంతయుఁ జేయుచున్నాము. మీరు సాంకేతికముగా—కొమ్ము నూదితిరేని నేనుసైన్యములతోవచ్చి పడిపోయెదను......నేనిఁక వెడలిపోవుచున్నాను. వీరయ్య ప్రభృతులారా! జాగ్రత్త! పిఠాపురసంస్థానము జాగ్రత్త!!—

గంగాధరుఁ డందఱకునుఁ బరాకులు చెప్పి చేయవలసిన సన్నాహముం జేసి వెడలిపోయెను.

విచిత్రమయిన రాజ్యతంత్రము దోమాడలో నాదినమున గంగాధరునిచేఁ గావింపఁబడియెను. ఈవృక్షమెదిగి యెట్టిఫలితము నిచ్చునో యెవ్వరికెఱుక?—ఆంధ్రదేశాంబరమునఁ గ్రమ్ముకొనిన యకాల మేఘరాశి మెల్లమెల్లగా గర్జించుటకుఁ బ్రారంభించుచున్నది.

అనతికాలములోననే వీరవరాశిధారావిద్యుల్లతాకాంతులనుఁ గాన్పింపఁగలవు. వర్షపతనమునకు విరామము లేదు. సమీపించుచున్నది. ఆంధ్రలోకపుశాంతి మఱియొక్కమారు జారిపోయి రౌద్రరసరంగస్థలము గాఁబోవు చిహ్నములొకటివెంట నొకటిగాఁ దోచుచున్నవి.

భిక్షాపాత్రమే చేసిన నాలుగుమూటలు." అనుకొనుచు మంచమును లోపలం జొచ్చి బయటికిం బోయెను.

రత్న బయలుదేరులోపల మంచమున్నప్పటి కప్పుడు నా మనస్సు స్నేహితురాలగు మహాలక్ష్మి గోడచాటున నిలువంబడి యున్న విషయములను వినుచుండెను రత్న భయపడియెను. తాము మాటలాడుకొనినది రానర్తోప్రిపా నిజమనెను. మహాలక్ష్మి ముఖలక్షణములం బరికింపంగా వినినట్లు నటించు పట్టిచుచున్నది! ఎప్పటినుండియును బయల్పడిన పోని దినములకు——తనమగనిచేత చందగ్రానిముక్క యు భాషస్థితి యెఱుకగునని బరికించుమనో యెవ్వరికి తెలియును?

రాణులతో గృహస్థులు పామరులతోం జెలగాటములు నెఱపిరి. నాటివి నిజముగా పాము వస్తువులలో నేమాత్రత్వమును లేదు. గోడలు కూడ వినుచుండుననుమాట నిజమగుచున్నది. ఏ రాజభటుండు చేవేళ నేవిని యుండి నేమి చేయుంచునో?

మహాలక్ష్మి రత్నకు బాల్యస్నేహితురాలు——సామర్థ్యకోట పరిసరము నందు పుట్టినిల్లు——రత్నను గోదావరిలో నిచ్చి పెండ్లి చేసిరి. మహాలక్ష్మిని పాలఘాటులో నొకనికి జానకీరామునకిచ్చి పెండ్లి చేసిరి. జానకీరాముండు దివ్యామ సమాబందికి వచ్చినందువలన మహాలక్ష్మియు నాతనితో వచ్చి తన బాల్యస్నేహితురాలం జూచుటకు రత్న యింటికి వచ్చుచుండును.

రత్నను జూచి మహాలక్ష్మి——"అక్కా! రహస్యము లేమో మాటలాడుకొనుచున్నారనుకొని యిచ్చటనే నిలిచిపోయితిని!" అనినవ్వెను.

రత్న——ఏమి రహస్యములున్నవి...నీవెంత సేపటి క్రింద వచ్చితివి?

మహా——కొంతసేపయినది. కాని, నీవాగిండు చెప్పవలసిన విషయమేమి తెలుసునటు ? నిజముగా నింతమంది పరిపాలనము పోవునా ! గంగాధరుండు రాణినా ! ——

రత్తి—మన కెందులకమ్మా దొరలవిషయములు. ఎటుపోయి యెటువచ్చిన మన పీకలు పట్టుకొనును.

మహా— వెఱ్ఱిదానా! అంత భయమెందులకు నీకు? అవును. నీ మగఁడు కల్లుగీసుకొనువాఁడు కనుక నీకు భయమే—నామగఁడు రాజభటుఁడు. మన కేమిభయమున్నది?—చెప్పు చెప్పు—ఆవిషయ మేమి?

రత్తి—నీవు వింటివాయేమి?

మహా—కొంతకొంత వింటిని.

రత్తి మహాలక్ష్మికి తనమగఁడు చెప్పిన విషయమంతయుఁ జెప్పి "దీనిని నీవెక్కడనయినఁ జెప్పినట్లయిన నన్ను చంపుకొన్నట్లే సుమీ మహాలక్ష్మి!" అనిపలికెను

రత్తి—"మన కెందుకమ్మా! దొరలమాటలు" అనిపలికి కొంత తడనది యిది మాటలాడి మెల్లమెల్లగా నింటికిఁ బోయెను.

మహాలక్ష్మి నారదునివంటి దుస్స్వభావముగల యాడది. ఆమె యానాఁడొక రాజకీయమహారహస్యమును వినియున్నది ఆమె కేమియు ను దోచుటలేదు. ఈవార్త నెవరి చెవినయినను వేయవలయును. అప్పుడు నిద్దురపట్టవలయును. ఆమె—"గంగాధరుఁడు రాజ్యమేలునఁట! గంగాధరునకును నామగనికిని పడనేపడదు. ఈ విరోధముతో మేమె న్నాళ్లు నెగ్గగలము. పిఠాపుర మిఁక దిక్కుమాలినది కావలసిన దేనా? ఏమిగ్రహచారమిది?—"అనుకొనుచుండెను.

తన భర్తతో నొక్కనితోఁ జెప్పిన నేమి యాపద సంభవించు) యామె తలంచెను. వెంటనే తన చెలిపెట్టినయొట్టు జ్ఞప్తికివచ్చినది. న్ను చంపుకొన్నట్లే"యని రత్తి పలికినది. పాపము దానిమాటయేమి? యినను వెంటనే వేఱొకసమాధానము తోచినది. శత్రులతోఁ జెప్పిన ఏయొట్టు తగులునుగాని మిత్రులతో—అసగా నామగనితోఁ జెప్పుట యొట్టేమిచేయును? అనుకొనియెను. తుద కెట్లో తన భర్తతోఁ జెప్పు ను నిశ్చయించుకొనెను.

జానకీరాముఁ డారాత్రి యెనిమిదిగంటలకు కొలువునుండి యింటికివచ్చెను. మహాలక్ష్మి కీరహస్యమును వెడలగ్రక్కవలయునను నొక కే నిరంతరవీక్ష. ఆమె మెదడంతయు నీయాలోచనతోడనే కల్లోలమగుచుండెను.

రాత్రి తొమ్మిది గంటలయినప్పుడు పడకఁజేరిన తరువాత— మహాలక్ష్మి తన మగనితో నీవృత్తాంతమంతయు నెఱుకపఱచి,— "దీని నెక్కడనయినను బయల్పఱచిన యెడల నన్నుఁ జంపుకొన్నట్లే యని రత్తి యొట్టుపెట్టినది. మీ రెక్కడఁ జెప్పవద్దు." అనియెను.

ఆమాటలు వినునప్పటికి జానకీరాముని స్థితియు, నాకారమును, కంఠస్వరమును ధైర్యములన్నియు భేదించెను. ఆతఁడు—"నిజమేనా!" అని తీవ్రస్వరముతోఁ బ్రశ్నించెను.

మహాలక్ష్మి భయముతో—"నిజమే!" అని పలికెను.

"అట్లు—రత్తి చెప్పినదా?"

"అవును."

"గంగాధరుఁ డట్టిమాటల నుచ్చరించినాఁడా! పిఠాపురమునఁ గులుకుచుండఁ దలఁచినాఁడా! నీలాద్రి రాజుగానుండగా గంగాధరుఁడు రాజగునా! రైతులతో కుక్కవలె వాగుచున్నాఁడు! అది వీని తాతక యిన నసాధ్యకార్యమని యెఱుంగఁడని తెలియదా! వెలమవారి నోడింపఁదలఁచుటను పైపైఁ గలఁదా! ఆ! ఆఁ!! కుత్సితుఁడా! ఎంత పగఁ బూనితివిరా!"

జానకీరాముఁ డుగ్రుఁడై మండిపడియెను. ఆతఁడు వేగముగఁ గూర్చుండిన స్థలమునుండిలేచి—"సరే! ఈవార్త యిప్పుడే పాపయ్య దొరవారికి విన్నవింపఁబడును." అనిపలికెను.

మహాలక్ష్మి వణకుచుండెను. ఆమె యేడ్చుచు భర్తపాదముల మీఁదఁబడి—"వద్దు మహారాజా! వద్దు. ఇట్టిపని చేయవలదు. చంద్ర

ఏకలు సంధకారములో నొక వ్యక్తి!—

* "ఎవరువారు!"

"బాబూ! నేను జానకీరాముఁడను."

"నీ విచ్చటనే యున్నావేమిరా!"

"సామర్లకోటకు నానుష్యాఁబంపె వచ్చినాను."

"ఇంకేమాయిన విశేషమున్నదా!"

"బాబూ! వినలేదా! ఘంటానాదము"

"ఇది యేమయి యుండునో!—"

"దోమాడ రయితుల సమ్మె!!—"

"ఆఁ! ఆఁ—ఏమి?"

పాపయ్యగారు విభ్రాంతి జెందెను—"దోమాడ రయితులసమ్మెయా!" అని యడిగెను.

"చిత్తము మహాప్రభూ!"

"అట్లయిన నిశ్చయేము చేయుదమురా!—"

"బాబూ! చేయుచున్నాఁడు. వారితంత్రములను భేదించుటకు సెలవిండు—"

"గూఢముగా వారి రహస్యముల నరసివచ్చెదవా!"

"చిత్తము—"

"జాగరూకుఁడవై మసలుము."

జానకీరాముఁడు వేగముగా నంధకారమున నడుమను బయలుదేరి గృహాభిముఖుఁడయి పోయెను. ఆతని కారాత్రి గంగాధరునిఁ జంపవలయునని యున్నది. ఏవిధము చేతనయినఁ బూర్వవైరానలముం జల్లార్చుకొనవలయునని తలపోతలకు మొదలుపెట్టెను. రైతుల సభలోన కుమ్మెత్తుగా దూకిపడి గంగాధరుని కుత్తుకయందలి రక్తముం దన ఖడ్గనాగముచేఁ ద్రావింపవలయునని జానకీరాముని యాశయమైయున్నది.

జానకీరాముఁ డంధకారమధ్యమున నడచుచుండెను. వానికన్నులు క్రోధముచే చింతనిప్పులవలె గిఱ్ఱుగిఱ్ఱుఁ దిఱిగిపోవుచు మెఱయుచున్నవి. వాని మొగమంతయుఁ గషాయకాంతులచే నిండియున్నది. పరాక్రమోద్రేకమున బాహుమూలము లదరుచున్నవి. అట్టిభయంకరాకారముతో గృహ కవాటముం దట్టుచు జానకీరాముఁడు—

"పిల్లా!—పిల్లా!—" అని పిలిచెను.

మహాలక్ష్మి యింకను నిద్రఁ బోవుటలేదు. ఆమె లేచి తలుపు తెఱచెను. ఆతని యాకృతిం జూడఁగా నామెకు భయము గలిగెను. తలుపులు తెఱచి యామె యెడముగా నిలువఁబడియెను. జానకీరాముఁడు—

"పిల్లా! నాపచ్చలబాకు నిటుతెమ్ము. గంగాధరునిఁ జంపుటకు పోవుచున్నాను." అనియెను.

గడగడ వణఁకుచు మహాలక్ష్మి యాతని పాదములమీఁదఁబడి—"నాథా! ఈదినము పోవలదు. అష్టమీ దినమున రణమున కేఁగిన నపజయమని పెద్దలు చెప్పుదురు. నాకునయితము శుభశకునములుకా లేదు." అని పలికెను.

జానకీరాముఁడు పెద్దగా నొక్కమాఱు నవ్వెను. అది వెఱ్ఱివాని నవ్వువలె భయంకరముగా నుండెను. ఆహాసమున కామందిరమంతయుఁ బ్రతిధ్వనుల నొసంగెను. ఆనవ్వున కానందించుటకుమాఱు మహాలక్ష్మి భయపడెను.

జానకీరాముఁడు నవ్వుచు—

"పిల్లా! అష్టమి నాకు కష్టముం గూర్చునటే! భ్రష్టా! పదరకు నే నేదినమున గంగారాముని మరణమును మనస్ఫూర్తిగా సంకల్పించుకొంటినో—యాదినమున నష్టే నిరాటంకముగా నది జఱిగిపోవలసినదే! నాకష్టమి యడ్డువచ్చునా! ఆడుదాని మాటలనాడక తొలఁగిపొమ్ము" అనియెను

దానికందఱును నవ్వి—"వెఱ్ఱిబాగులతనము, వట్టి తెలివితక్కువ తనము, పల్లెటూరిగమానుతనము మన పిక్కతాఫు కాఁగలేని పాపయ్యను, సూరయ్యను యేమో యనుకొందము. దూరపు కొండలు నునుపు" అనిరి.

వ్యవసాయమున మోటవేరిన రయితొకఁడు పెద్దచెవిపోగు వ్రేలాడుచు చేతిదండగడియము మెఱయుచుండగా—"పాపయ్యనువచ్చి నేను మున్ను సమనాగలితో రెండుచాళ్లు దున్నమనుము. అప్పుడెవరెక్కువ బలము గలిగినది తెలియును. ఊరక వాగినంతవలన ఫలము లేదు. నాల్గు చేలల ధాన్యమును తూర్పారఁ బోయులేని మొనగాండ్రిందఱు నీదినములలో శూరులే." అనిపలికి మూఁతివిఱచెను.

రైతుల సభాభవన మీవిధమయిన విచిత్రవిస్రంభ సంభాషణమునందు మునిఁగియుండఁగా నొకవ్యక్తి యామందిరముచుట్టును నంధకారముననే రహస్యముగా సంచరించుచుండెను.

జానకీరాముఁడు రయితుల చర్యలనన్నిఁటినిఁ గనిపెట్టుచుండెను. వానిచేతిలోనున్న పచ్చలబాకు మాటిమాటికిని, గంగాధరుని కొఱకు వెదకుచున్నది. కాని, యచ్చట గంగాధరుఁడు కనఁబడుటలేదు. గంగాధరునికొఱకే జానకీరాముఁడు కనిపెట్టుకొని యున్నాఁడు. కాని, వాని కతివిచిత్రములగు మాటలు వినఁబడుచున్నవి. శిస్తులు మాఫయగునను నాశవలన ధనాశాపీడితులగు రయితులు యుక్తాయుక్తవిచారణము లేకుండ లేనిపోని కారణములం గల్పించుకొని నీలాద్రిని దూషించుచున్నారు. ఇది జానకీరామునకు దుర్భరముగా నుండెను. ఆహా! ప్రభువిశ్వాసమునందలి తీపి!!—

మూఢులగు రయితుల నొక్కమాఱు సంహారింపవలయునని యాతఁడొక మాఱూహించెను. కాని, యేమిలాభము! రైతుల నక్రమముగాఁ జంపుట రాజ్యతంత్రజ్ఞుని కార్యముకాదు. రైతులు మోట

వారు—మూర్ఖులు వారల కేమి తెలియును? ఎవ్వరో వైపునకు లాగిన నా వైపునకు వత్తురు. రాజశాంతిప్రజ్ఞుఁడు రైతులం దన వైపునకు లాగుకొని శత్రుప్రవృత్తిమాత్రమే సంహరింపవలయును. రైతులంజంపి రాజేమి చేయవలయును? —

వీని నిదలపోసి—జానకీరాముఁడు గంగాధరునికొఱకుఁ గనిపెట్టుకొనియుండెను. అంధకారమునం దొక్కడొక శిలాప్రతిమవలె వీరయ్యా సాక్షిప్రక్కను నిలువఁబడియుండెను. ఆతని వెనుక రహస్యముగా నెవ్వరో తిరుగుచున్నట్లాతని కనుమానము గలిగెను. వెనుకకుఁ దిరిగి చూచెను; కాని, యెవ్వరును లేరు. సాంద్రమగు నంధకారము మాత్ర మంతటను వ్యాపించియుండెను. పదధ్వనియు నస్పష్టముగా నింకను నాతనికి వినఁబడుచుండెను. జానకీరాముఁడు తన యనుమానముతీఱక వెనుకకు రెండడుగులు నడచిచూచెను. కాని, యేమియును లేదు.

ఆతని మనస్సంతయు నానాఁ డేమో కీడును శంకించుచుండెను. ఎడమకన్నెడనెడ నదఱుచు నాతనిహృదయము నందశుభశంకం గల్పించుచుండెను.

—"ఛీ!—ఛీ!—పిరికులగు వారశుభములను శంకింపక కార్యసాఫల్యమునే ముఖ్యమునుగాఁ బరిగణింతురు. నాకిదేమి వెఱ్ఱి! ఇప్పుడేమి భీతి?" యని తలపోసి జానకీరాముఁడు నిలువఁబడియెను. ఎంతసేపటికిని గంగాధరుఁడు వచ్చుటలేదు. రైతులను బాధించినచో నాతనియునికియయిన తన కెఱింగింతురని జానకీరాముఁడు తలంచెను. కాని, యింకను దొంచఱపడఁగూడదని యాతఁడచ్చటనే వేచియుండెను.

ఆ సావిడిలోన నింకను రైతులు మాటలాడుకొనుచునే యుండిరి.

వీరయ్య—"గంగాధరుఁడుగారు వచ్చెదనని పలికిరి. ఇంకాను రాలేదు!—" అనియెను.

అదియే తనకవసరమగు సంభాషణమగుటవలన జాగరూకుఁడై జానకీరాముఁడు వినుచుండెను.

"సుబ్బయ్యా! గంగాధరుఁడు [illegible] ?"

"ఇప్పుడాయన యెందులకు? [illegible]"

"ఆయన రాకుండ మనసిద్ధాంతము [illegible]. శిస్తు మాఫీ యెవరెవరికో ముందు [illegible]"

ఈవిషయములను బయట [illegible] విడువకుండ నతిజాగరూకతతో వినుచుండెను.

అకాలమున నిర్ఘ నాకాశమునుండి [illegible] నకీరాముఁ డదరిపడి వెనుకకు [illegible] తని పీకఁబట్టుకొని నలిపివేయుచుండెను. [illegible] డావ్యక్తి మొగమువంకఁ జూచి [illegible] యెను. ఆతని శరీరమాపాదమస్తకము [illegible] చుండెను. జానకీరాముఁడు [illegible] యవలయునని తలంచి జానకీరాముఁడు తన [illegible] కొనుచుఁ బెనఁగులాడఁదొడంగెను. కాని, గంగాధరుఁ [illegible] బట్టుకొనుటవలన సాధ్యముగాకుండెను. గంగాధరుఁ [illegible]

"పాపాత్ముఁడా! గంగాధరుని [illegible] వా! వేఁగున్నకై వచ్చితివంటరా! [illegible]!! [illegible] ను స్వర్గమున మాధవరాయనికిఁ [illegible] ం బొడిచెను. జానకీరాముని [illegible] తనికిఁ గోర్రిధ మాకాశమం [illegible] — [illegible] బాకు నెడమచేత గంగాధరునివంకకు [illegible] కాని, జానకీరాముని చేతులలో బలములేదు. [illegible] ముగా బాధించెను. గంగాధరుఁ డింకొకమారు [illegible] క్రిందఁబడిపోవుచుండిన జానకీరామునిఁ [illegible] తితప్పి భూమిపయిఁ బడిపోయెను.

రాత్రి నీచావుం జూచియుందును. నరకప్రాప్తి ధర్మశాస్త్రములను నమ్మువారికే లఁ గలుగును. అది కల్గునది మీకు—నరలోకప్రాప్తి [illegible] స్వరూపులగు మీకుఁ గల్గును. నా ప్రాణములు పోవుచున్నవని [illegible] పడకు—రాజుకొలుకు నా జీవితములు సార్థక్యముం జెందినవని నా [illegible] దముగనే యున్నది. నాకు నరకమున్నట్టిదిగా రాదు. నీవు [illegible] బ్రదికిన నాఁడనే—కాని, నీవో—భావి పతికాపు [illegible] “పాపి నీవాఁడను దుష్కృత్యముఁ గాంచుము బ్రదికియుఁ [illegible] దువు. అయినను నీ బ్రదుకు యాత్ర మొక్కటే నా శ్రేష్ఠత—[illegible] నీకొంతుకకోయఁడా! హా హా హాత్రోక్ష్మ! ప్రాణములు నిలుచుచున్నవి [illegible] నారాయణ—నారాయణ—”

తరువాత జానకీరాముని జీవితపు శేషములు శరీరమును వదలిపోయెను.

గంగాధరుఁడు రయితులం జూచి—

“అల్లరి చేయవలదు. ఎవ్వరు నెఱుఁగకుండ నీని సమాధిగముం దఱుగుకొనిపోయి పాపయ్య బస ద్వారమునకు [illegible] శరీరము ం బూడ్చివేయుఁడు—నాకు ముంబల సలసలగానున్నది. [illegible] నిద్రింపవలెను.”

రైతులాతని యనుజ్ఞ శిరసావహించిరి. గంగాధరుఁడు [illegible] విశ్రమించుటకయి వెడలిపోయెను.

---

౧౬ వ ప్రకరణము.

వేయి—పదికేలు.

తెల్ల తెలవారునప్పటికి మఱునాఁడు దోమాడగ్రామము [illegible] చ్చుటఁ జూచినను జానకీరాము నెవ్వరో హత్యచేసి పాపయ్యగారి ద్వారమునకుఁ గట్టిరని యనుకొనుచుండెను. గ్రామమంతయుఁ గలఁగిపోయెను.

అంగములను పాపయ్యగారి గృహముకడ గుమిగూడియుండిరి. శరీర మెన్నడికిని గనుపడ లేదు. జానకీరాముని భార్యయగు మహాలక్ష్మి నెత్తియు నోరును గొట్టుకొనుచు నచ్చటకువచ్చి యేడ్వఁదొడంగెను. దానినెవ్వ రోదార్చువారు?——

పాపయ్య సూరయ్యగార్లు ముక్కులపై వ్రేళ్లిడుకొనియ చేతన ప్రతిమలవలె నిలుచిపోయిరి. వారికి జత్తిగిన చిత్రకార్యము లన్నియు స్మృతమయ్యెను. ఇది దోమాడ రయితుల కార్యమేయని తెలిసికొనియుఁ జేయుకార్య మప్పటి కేమియును లేక వారి సాహసమున కాశ్చర్యపడుచుఁ జింతింపఁ దొడంగిరి.

"సర్వస్యగాత్రస్య శిరఃప్రధానం॥" అనునట్లు—శరీరము గానిపించకున్నను జానకీరాముని శిరస్సాదినమున దహనముచేయఁబడియెను. నీలాద్రినాయఁడను రయితు మాదినమున దోమాడగ్రామముం బ్రవేశించి యీ విచిత్రములంగని మిగుల నాశ్చర్య కలితుఁడయ్యెను. సాయంత్రము నాలుగుగంటలయిన తరువాత మహాలక్ష్మికి మనోవ్యథ [illegible] నీలాద్రియును, పాపయ్య, సూరయ్యలును వికలతనందిన హృదయములతోడ మందిరాంతర్భాగమునఁ గూర్చుండి యాలోచింపఁ దొడంగిరి.

సూరయ్య పాపయ్యను, నీలాద్రినిఁ విలోకించి——

"మనమింకను సహించి యుండఁగూడదు; కార్యము లతిభయంకరములుగా జరిగిపోవుచున్నను మనమేమియుఁ జేయలేక కూర్చుంటిమి. కపటి దొంగ గంగాధరుఁడు తనపంతము నేవిధముగా నెగ్గించుకొనుచున్నాఁడో చూచుచున్నాము. ఇట్టి ఘోరకార్యము నాచరించిన దోమాడ రైతులను వెంటనే పట్టి పాలింపని మతిమే యను విచారమున నాహృదయము భగ్నభగ్నమై మండిపోవుచున్నది. మనము వీరికిఁ బ్రాయశ్చిత్తము నొనరింపఁ గలుగుట యెంకెప్పుడు?——జానకీరాముఁ డెన్నదినములనుండియో సం

తరువాత పాపయ్య నీలాద్రిరాయని వంకఁజూచి—"మహాప్రభూ! పదివేల సైన్యమని చెప్పుచున్నాఁడు. ఒక భయంకర రణము జరుగునని యే తోఁచుచున్నది. ఇఁక నిద్రపోవరాదు; మనకడ వేయి సైన్యమేయున్న యధైర్యమేమాత్రముం బూనఁగూడదు. చేయవలసిన పనుల నేకము లున్నవి; రైతులు వీరి నాధారముఁ జేసికొనియే గంగాధరుని ప్రోత్సాహమునఁ బితూరిచేయుచున్నారని నాకుఁదోఁచుచున్నది. తిరుగఁబడిన రైతులను మనము బాధించినచో సహాయముగావచ్చియున్నవారికి దిగులుకే యీసైన్యము వచ్చినది; చూతముగాక! మనమాత్రమేల మిన్నకుండవలయును? సైన్యములం దగినస్థితిలో నుంచుకొని జమాబంది ప్రారంభింపవలయును. అనేక గ్రామములలో నీలాద్రియు, విరవనర్సయ్యయు శిస్తులను వసూలుచేసిరని తెలియుచున్నది. ఇఁక మిన్నకున్నచో రాజ్యమొకక్షణములో పాడగును. శౌర్యముం జూ చెదరుగాక!—

"... ... ..." అనిపలికెను.

సూరయ్యగారాపలుకులను విని భీతిఁజెందెను. అప్రయత్నముగా పాపయ్యగారి నోట.

"... ... ..."

అనియశ్లీలవాక్యమును వెలువడెను. ముందేమిజరుగునోయని యాతనికిఁదోఁచినను యిట్టిసమయమునందేమియు ననరాదని మిన్నకుండెను.

---

౧౫ వ ప్రకరణము.

1. దోమాదయుద్ధము.

పరమపవిత్రమగు నేకాదశిదినము ప్రవేశించి మెల్లగా నడచి పోవుచుండెను. "సురాసురులు సముద్రమును మథించినపుడీయేకాదశి క్షీరసాగరమధ్యమున సంజనితమయియుండెను. ఏకాదశి హరివాసరము

విష్ణుప్రీతికరమయినది. ఏకాదశినాఁడు మరణించినవారికిఁ బరమపదమని పెద్దలు చెప్పుదురు. కాని, అట్టిభాగ్య మెంతటివారికో కాని కలుగదు."

అనితలంచుచుఁ బ్రాతఃకాలముననే పాపయ్యగారు శయ్యనుండి లేచి యఱచేత "శ్రీ" యని వ్రేలితో వ్రాసి కన్నులనద్దుకొని బయటకు వచ్చెను.

ఎనిమిది గంటలయిన తరువాత దోమాడపురము చుట్టును పది వేలసైన్యములు విడిసియున్నవని వార్త తెలిసెను; కాని, పాపయ్యగారు దాని నేమియు లక్ష్యము చేయనక్కఱలేదనియును జమాబంది ప్రారంభింపవలసినదనియు నాజ్ఞయిచ్చి సైన్యములనన్నిఁటిని సిద్ధముగానుంచి బారులుతీర్చి జమాబంది శాలచుట్టును నిలపియుంచెను. దండోరా వాయించువాఁడు రైతులనందఱ నాహ్వానించుచుండెను. గ్రామ మంతయు నొకానొకయుత్సవమువలె నుండెను. జమాబంది శాలలోన నీలాద్రిరాజును, పాపయ్యయు, సూరయ్యయును, కోటగిరి పెదవేంకయ్య, చిన్నవేంకయ్యయును, యెనిపాలెపుదొరలును మఱియు ననేక వెలమవీరులు మూర్తీభవించిన శౌర్యమూర్తులగతి నాసీనులయి యుండిరి.

వీరయ్య ప్రభృతులందఱు నుదయముననే బయలుదేఱిపోయి గమళ్లచంద్రిగాని పైఁ బడిరి. వాఁడును వారికిఁ గుత్తుకలఁబంటి కల్లుఁ బోసి పంపెను. ఒడలెఱుంగనిస్థితిలో చేత దుడ్డుఁగఱ్ఱలఁబట్టుకొని మోటతనమునఁ బేరెక్కిన యారైతులు తమయిష్టమువచ్చినట్లు పేలుచు వచ్చి శాలలో వఱుసగాఁ గూర్చుండిరి.

వారిస్థితిగతులం గనిపెట్టి పాపయ్య సైన్యము నతిజాగ్రత్తగా నుండవలసినదని యాజ్ఞ యొసంగెను. రైతులకొడలు తెలియుట లేదు.

ఒక——నారాయుఁడూ! లెక్క యేమయినఁ దెచ్చితివా!

నారా——మనకొకడి లెక్క యుండినఁగదా లెక్క తెచ్చుటకు? ఏపెద్దవ మనము లెక్కచెల్లింపకున్న మనల నేమిచేయును?

వేఱొకఁడు—నీలాద్రిరాజుగారికి కోపము వచ్చెను. సభలోన సభ్రింశేపు మాటలుండకు—

ఇంకొకఁడు—వానికి మర్యాదలు తెలియవు; ఉండుండరా! రాజుగారికి కోపమువచ్చును.

అనిపంకి—ముందునకువచ్చి నీలాద్రిరిఁజూచి పడిపడి దండములుపెట్టును—"బాబూ! వెఱ్ఱిముండకొడుకు! తెలియక మిమ్ము తులువయన్నాఁడు! కోపపడక రక్షింపవలెను." అనిపలికెను.

ఒకభటుఁడు వానిని తనకఱ్ఱతో వెనుకకునెట్టి, "ఊరకుండుము; నస్సుపద్దు— వెఱ్ఱిమాటలాడకు." అనియెను.

తాగిమూలమున్న యమాగ్రైతు భటుఁడు త్రోయుటతోడనే వెనుకకుఁ బడిపోయెను. దానిం జూచినతోడనే వీరయ్య కోపముతో లేచెను; వాఁడాసమయమునకే కనిపెట్టుకొని యుండెను. ఆత్రోసిన భటునిఁజూచి దొంగముండకొడుకా! నీవెవ్వఁడవురా! మాబావను త్రోసివేయఁ గలవాఁడవు నీవేనా! ఇప్పుడు నీతాతతోఁ జెప్పికొనుము."అని పలికి తనచేతి దుడ్డుకఱ్ఱతో వానినెత్తిపై నొక్కపెట్టుఁబెట్టెను. తోడనే భటుఁడు స్మృతిలేకుండ నేలపైఁ బడిపోయెను.

ఆంధ్రదేశమునందలి శాంతజ్యోతి గప్పున నారిపోయినది. సభలోనున్నవారందఱు నొక్కమాఱుగ లేచి నిలువఁబడి కత్తులనుదూసిరి. పాపయ్య వానిని వారించి భటులకు వారింబట్టి కట్టవలసినదని యనుజ్ఞ నొసంగెను. రైతులందఱును లాటీల నెత్తిరి. ఒక్కక్షణములో రైతులకును భటులకును గలకలముగు సంకులసమరము ప్రారంభమయ్యెను. తళతళమని కత్తులు మెఱుపులవలె మెఱసిపోవుచుండెను; దడదడ రైతుల మోటులాటీలు భటుల తలలపైఁ దగులుచుండెను. ఒక్కటే కోలాహలము దిశలమాఱు మ్రోగెను. వీరయ్యచే నియమింపఁబడిన రామన్న యాజ్ఞసూచకమగు కొమ్మును చేతఁబూని యవిరళముగ నూదఁదొడం

గెను. దానియుద్ధముం దెలిసికొని పాపయ్య యొక్కమాటలుగ — నగర జనులను బ్రోత్సాహములు పలికి—

“పదివేలసైన్యముతోడ వేయిమంది యుద్ధము చేయుటలు యున్న రెండు—రెండు—శత్రువుల దూరముగ—అప్రమత్తులుగను—సిద్ధముగా నుండుఁడు.” అనిపలికెను.

అందఱు నొక్కమాఱు రైతులపైఁ బడిరి. అందొక పినయ్య దక్క తక్కిన రైతులందఱు నతిస్వల్పకాలములోననే భూశాయులగుచు బడి యయిరి. వీరయ్యయుఁ గొంతతడవు పెనఁగులాడి యసంఖ్యాకులగు వా వీరులనడుమ విగత ప్రాణుఁడై పడిపోయెను.

రామన్న సంకులమగు నీసమయముంజూచి తీవ్రముగాఁ దన కొమ్ము నూదుచుండెను. దూరము నందాతని కేకలు గాఁ బడినట్లు క్రొ నివచ్చు గంగాధరుని యపారదశసహస్ర సైనికానీకము దృగ్గోచర మయ్యెను. సైన్యములంజూచి యానందపరవశుఁడై రామన్న—“నగము రందు సర్వనాశనమగుచున్నది.” అని కేకలు పెట్టెను. కాని, యామాత్రక్షణముననే రామన్నశిరముపై నొక్కకత్తిదెబ్బ బడిపోయెను. రామన్న యింక లేఁడు. ఆమరునిమిషముననే రామన్న శిరము గంగాధరుని సైనికాశ్వము ఖురాఘాతములచే భూపరాగమును చెందెను భూలోకవిహీనమగుట స్పష్టపడెను.

రెండుసైన్యములకును దోమాడనగ్ర సమీపమున యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. రణమారంభ మయినది. ఇరువాగులవారును చండశస్త్రాస్త్రములను ధరించి హోరాహోరిఁ బోరాడఁ దొడంగిరి. తళతళమను ఖడ్గకాంతులు కన్నులను మిఱుమిట్లు గొలుపుచుండెను. భయంకరరవములగు వీరవరుల గర్జాసింహనాదంబులు చెవులనుఁ జెవుడుపడఁ జేయుచుండెను. అఖండమగు రక్తప్రవాహము భూపరాగమునంగలిసి నల్లగాఁ బ్రవహింపఁ దొడంగెను. ఎక్కడఁజూచిన నశ్వముల పీనుంగు రాసులే—ఖు

ముఖ కేబదిమంది వీరులను హతమార్చుచుండిరి. ఏ వెలమవీరు ముఖ ముం బరికించినను గంభీరభీషణాకారమునే ధరించియుండెను. వారిశరీర ములందలి రోమములన్నియును గగుర్పొడిచియున్నవి. రోషముచేతను తీవ్రమగు రణోత్సాహముచేతను హృదయములన్నియు నుప్పొంగియు న్నవి. ముఖమంతయును సంజకన్న దీప్తముగాఁ గన్నులును నెఱ్ఱఁబడి పోయియున్నవి. వారు రక్తమునందే స్నానమాచరించుచు రక్తపాన ముం జేయుచుండిరి. చూపరకు జీవరక్తశకలములేవో యనునట్లగుప భీకరముగా సంచరించుచు వీరవిహారము సలుపుచున్నట్లు తోఁచుచుం డెను. వారిఖడ్గములు కాలసర్పములవలె నాలుకలు జూపుచుఁ గనుపడి న శత్రువునెల్ల నాహారముగాఁ దనకబళమునఁ బడవైచుకొనుచుం డెను; శాత్రవసైన్యము మహావాయువువలె సంచలించిపోవుచుండెను. ఒకానొక భీకరదివ్యకాంతి యాసైన్యము నంతయును సముద్దీపితమగు చుండెను.

పాపయ్య వీరాధివీరుఁడు. సమున్నత శరీరుఁడు. ఆతఁ డుత్తమ మగు నున్నతాజానేయము నధిష్ఠించి బలిష్ఠమగు తనయుత్తమకరవాల మును దక్షిణహస్తమునందాల్చి యతిచతురతతోడ శత్రుసేనల ఖడ్గ ఘాతములు తనవంకకు రాకుండఁ గాచుకొనుచు నవిరతాభ్యాసమగు తన దేహఖడ్గసాధనపరిశ్రమ మెల్లరకుఁ దేటపడునట్లొక్క కత్తివిసరున నా వంక నున్నవారందఱును కృతాంతనిశాంతమునకుఁ [illegible]గా పంపు నట్లొనరించుచుండెను. ఎచ్చట శత్రువులు గుమిగూడియుండు రో యచ్చట పాపయ్య ప్రత్యక్షమగుచుండెను. ఆయుద్ధరంగమునందే యాస్థల మతిశూన్యమగుచుండెను. ఈవిధమగున సంకులరణకార్యము న మునింగి పాపయ్యగారు రెడతెఱపి లేకుండ నుండెను.

అన్నగారి కేవిధమునఁ దీసిపోవని సూరయ్యగారి కారణముక యాటవలెనుండెను. ఆతఁడు శత్రువుల శిరములతోడఁ దనఖడ్గసాధన

సహాయమున బంతులాడుటకుఁ బ్రారంభించెను. ఆతఁడు వేయికన్నులతోఁ దనమున్నుఁ బరికించుచు నడ్డమువచ్చిన శాత్రవుల నతిచాతుర్యమునఁ గన్నుమూసి తెఱచునంతలో దునుమాడుచు సంహరించిన కొలఁదియును సంహరింపవలయునను మహోత్సాహము రెట్టింప ముందునకుఁ బోవుచు రణకర్మనిమగ్నుఁడయి యుండెను.

ఏవీరులెవ్వరు నొకరికొకరు తీసిపోవుటలేదు. ద్వాదశాదిత్యుఁలనఁదగు నా దినమున నాద్వాదశవీరులు సహస్రసైన్యములం బరిమార్చుచుండిరి. కోటగిరి వేంకయ్య సోదరులు రామలక్ష్మణులు రావణుని బలము నంతమొందించిన విధమున యుద్ధము చేయుచుండిరి. వేయేల? ఏ వెలమవీరుని దిలకించినను నట్టివిధముగనే యుండెను. ఈతఁడు పాపయ్య; ఈతఁడు సూరయ్య; ఈతఁడు సామాన్యయోధ—ఈతఁడు నాయకయోధ; యనను తారతమ్య మెవ్వరికినిఁ దోఁచుట లేదు—అందఱును వీరులే —వీరరసప్రధానమగు వెలమకులమునఁ బుట్టి—వీరుఁడు కాని యధముఁడొక్కఁడైనఁ బ్రపంచమునఁ బ్రళయము వచ్చునంతవఱకు గలుగఁబోవఁడు.

రాజుగారు నీలాద్రి పంచకల్యాణచిహ్నములుగల దివ్యాశ్వము నారోహించి రణరంగమునందెల్లఁ దిరుగుచుండెను. వీరాగ్రవీరులగు తన వెలమలందఱు నట్టిస్థితిలోఁ దిలకించుటంజూచిన నీలాద్రిరాయని హృదయమంతయును నానందవీరరసముద్వేలిత మయ్యెను. తన వెలమవీరులంజూచుకొని యాతఁడతీతమగు గర్వముం బొందెను. ఆతఁడు వీరుల నడనడఁ బ్రోత్సాహించుచు—

"హరహర, మహాదేవ!—" ధ్వానములం గావించుచుండెను—

దీనినంతయుంజూచుచు గంగాధరుఁడు సహింపఁజాలకపోయెను. పండ్రెండుగంటలగునప్పటికే పదివేలసైన్యముల నైదువేలు హతమయిపోయెను. వెలమల వేయిమందిలో నైదువందలు మృతులయిరి. ఏ

మిశౌర్యమిది! ఏమి సాహసము! ఎంత చిత్రము! పదిమందికొక్క వెలుగు వీరుఁడా హతమగుట? —

గంగాధరుఁడు రోషపూరితమగు హృదయముతోఁ గత్తిని ఝళిపించుచు పాపయ్యవంకకుఁ దన యశ్వమును నడిపింపఁ దొడంగెను. గంగాధరుఁడు పాపయ్యతోఁడ రణమాచరించి యొక క్షణమైనను నిలువఁజాలనివాఁడు. ఆతఁడొకానొక హ్మావయోవృద్ధికముం బట్టఁజాలక రణమునకుఱుకుచున్నవాఁడు. కాని, పాపయ్యచేత నోడింపఁబడియుండును. ఆవల రాజ్యతంత్రమెవ్వరికిఁ గావలయును. కథానాయకుఁడే గతించిన వెనుక నిఁక కథలోని రసమేమియుండును. కాని, దీనినంతను గంగాధరుఁ డాలోచింపలేదు. అశ్వము నొకమాఱు డాయించి దానిని పాపయ్య వంకకు మఱలించెను.

దీనినంతను నొక మహావీరుఁడు చూచుచుండెను. ఆతఁడు నిదానము గలవాఁడు. వీరవరాఘవనరసయ్య తనయశ్వముపైఁ గూర్చుండి తీవ్రముగా నొడలు తెలియనిరీతిఁ బరుగిడు గంగాధరునిఁ గాంచెను. ఆతని సన్నాహమును గుర్తెఱింగి యశ్వమున కడ్డమువచ్చెను.

"గంగాధరా! నిలు నిలు!" మని కేకవెట్టెను.

గంగాధరుఁడు నరసయ్యంగని యొక్కక్షణము నిలచెను.

నర—నీకిదియేమి వెఱ్ఱి? పావయ్యనే తాకఁబోవుచుంటివా! వలదు; నీవాతని కత్తికాహారమగుటయే ఫలితమగును సుమా! —

గంగాధరుఁడు క్రోధముతో నుండెను. నరసయ్యచేతిని విడిపించుకొని యాతఁడు—

"అయిన నగుమనుగాక! నరసయ్యా! నన్నువదలుము. ఇఁకసహింపఁజాలను; సహింపను; ఐదువేలసైన్యమైనవారలచే మూఁడుగంటలలో హతమగుట మనకెంత యవమానకరమో యూహింపఁజాలకపోయితివా! ఇంతకన్నను మనమందఱుఁ జావులు మేలుకాదా! పాపయ్యం

ను దమ కత్తులను గౌరవార్థముగా నాడించుకొని యొకరినొకరు దర్శించుకొనిరి. ఆవీరులిద్దఱును నొకటే శక్తిసోన్నతిం గలిగియుండిరి. ఒక్కటే గాంభీర్యము. ఒకటే తేజము. ఒక్కటే పౌరుషము. ఇద్దఱును నెలమలే-ఇద్దఱు నేకవంశసంభూతులే-బాంధవ్యమా! అన్నదమ్ములగుదురు.

ఇద్దఱి యశ్వములు నొకమాఱుగా సకిలించును సన్ముఖముగా నిలచియున్నవి. వారిద్దఱు నొకరిచేయి నొకరశ్వములనుండియే గ్రహించి గౌరవార్థముగా నభినందన మాచరించుకొనిరి; వారిఱువురి ముఖమండలములును నానందమును సూచించుచుండెను. ఎన్నియోదినములకా బాల్యస్నేహితులు తిరిగి యారణరంగమధ్యమునందట్టి స్థితిలోఁ గలసికొనిరి. ఆసమయమున నయితము వారి హృదయములయందుఁ బవిత్రమగు బాల్యస్నేహానందము తాండవించుచుండెను. నరసయ్య పాపయ్యల యావాత్సల్యసూచకదృష్టులకు సైన్యమంతయు విస్మితమయ్యెను. ఒక్క క్షణము యుద్ధరంగము సర్వమును చైతన్యరహితమై నిలచియుండెను.

నరసయ్య పాపయ్యం జూచి—

"పాపయ్యా! ఎన్నినాళ్లకుఁ గలసికొంటిమి." అనియెను.

నర.—అవును—నాకీదినమున మనచిన్ననాఁటి చర్యలన్నియును జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నవి. చిన్నతనమున మనమెంత యానందముతోఁ నుంటిమి. ఎన్నడయినను మనమొక్కప్పుడీవిధముగా రణరంగమునందు ముఖుల మగుదుమని తలంచితిమా!—

పాప—నరసయ్యా! దైవయోగమెట్లులుండునో యెవ్వరు చెప్పఁ గలరు? ఏవేళకు భగవంతుఁ డెటులొనరించునో తెలంపనయిన లేము...
అయిననే యుద్ధమున దిగుదము.—

నర—నీయిష్టము—

పాప—కాదు, కాదు: నీకేది యిష్టమో నాకు నదియిష్టము.

నర — మనకు చిన్నతనమున బాణాకఱ్ఱ త్రిప్పుటయందును, ఓ ర్రాట్లు సాముయందును నెక్కువ యిష్టముగానుండెను. దానినే విశేషముగా మన మభ్యాసము చేసియుంటిమి. నేడు నదియే కావింతము— పినయ్యను నేమి? —

పాపయ్యయును సమ్మతించి సైనికులంజూచి మీరందఱును దూరముగాఁబోయి రణమొనరింపుడు. మేమిద్దఱమే యిచ్చట వేడుకతోరణ మొనరింతుము." అని యాజ్ఞాపించెను. తోడనే సైనికులందఱును దూరముగా వెడలిపోయిరి. పాపయ్య నరసయ్యలు నిలువఁబడిన స్థలమునందలి — సస్యము నవయునట్లున్నములు నెమ్ములుఁ దీసివేయింపఁబడి స్థలము శుభ్రపరుపఁబడెను. ఆవీరులిద్దఱు నశ్వములనుండి దిగిరి.

ఆజానుబాహులగు నాయిద్దఱు వీరులును మిసమిసలాడుచున్న సువర్ణదండకక్కులవంటి నల్లని కోఱమీసములను మెలివెట్టి చేతియొకకుంతమును చేతఁబూని నిలువఁబడిరి. పాపయ్యగారును నరసయ్యయు నా కుంతములను నేలపైగుచ్చి—వానిపై తమ గడ్డములనాని నిలువఁబడి యుండిరి. వారిద్దరు యచలురయి యుండిరి. ఇద్దఱును మాటలాడుట లేదు—ఇద్దఱును చలించుట లేదు. చేయియయినం గదలించుటలేదు— వారియవయవములును నన్యోన్యసంకలనము నందియుండెను. అవి వీరరసమును వ్యక్తీకరించుట లేదు. అంతటి మహాభయంకర రణరంగమధ్యమున నయ్యిరువురు వారిదృష్టిజాలములు, శాంతరసమును, దీర్ఘాలోచనమును సూచించుచుండెను.

వారిరువురును చిన్ననాఁడనోన్య స్నేహబద్ధులయి యుండిరి. ఒకచో విద్యాభ్యాసము చేసినవారు—ఒక్కచోఁ దిరిగినవారు—ఒకటే మనస్సుగలవారు—గౌరవనీయులగు పెద్దమనుష్యులు—మహాత్మా శాంతస్వభావులు; ఏకవంశము నందుదయించిన మనుజులు; కాలమాహాత్మ్యముచే నాఁడిట్టి పోరుబడు నెదురుకొనఁ నవసరమువచ్చినది. ఇట్టిపి

పతితవిచారమే మాయిద్దఱివీరుల హృదయములనుండి వేగముగ వచ్చి యాక్రమించెను. రణరంగమంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. అందఱు నీవంకకే చూచుచుండిరి. ఎవ్వరును యుద్ధమొనరించుట లేదు. ఆవిధముగఁ బ్రశాంతస్థితిలో నొకపావుగంట గడచిపోయెను.

అప్పుడు పాపయ్యగారొక దీర్ఘమగు నుష్ణనిశ్వాసము విడిచి—

"నరసయ్యా! తమ్ముడా—ఇప్పుడు విచారించినందువలన నేలాభమును లేదు. ఎట్లో యుద్ధము సిద్ధమయినది—విచారించినఁ దప్పునది కాదు. మనమిప్పుడు వెనుదీసినచో ననేకకల్లోలము లుప్పతిల్లు—వానికి మనము కారకుల మగుదుము—ఎప్పుడయిన పిఱికితనమున బోవలసినవే—మన బొబ్బిలి వారందఱు చచ్చియుఁ గీర్తిఁ గాంచలేదా!—ఆ కీర్తియే మనకును రాఁగలదు—పూర్వ మీవిశ్వంభరయందు నీవిశ్వమును బరిపాలించినవారు నాశనము గాకుండ నిలచిరా!—

"శా. కారే రాజులు రాజ్యముల్ గలుగవే ? గర్వోన్నతిం బొందరే
వారేరీ సిరిమూటఁగట్టుకొని పోవం జాలిరే భూమిపైఁ
బేరైనం గలదే శిబిప్రముఖులుం బ్రీతిన్ యశఃకాములై
యీరే కోర్కులు వారలన్ మఱచిరే యిక్కాలమున్ భార్గవా.
(భాగవతము.)

అను పలుకు వినవా! యశమే సర్వశ్రేయములును—యశమునకన్న ప్రాణికి మిగులు ధనము లేదు—కనుక యశోవాంఛంబూని మన శౌర్యముఁజూపి నేఁడు నీవో నేనో కీర్తిసందవలయును." అనియెను.

నర—అవునవును; అదిగాక—మనకు పవిత్రమగుదినము రణమునకై నేఁడు లభించినది. నేఁడేకాదశి. హరికి ప్రీతికరమగు వాసరము. నేఁడెవ్వరుమరణించినను పరమపదలాభము గలుగును. పాపయ్యా! కొంతతడవు మనచిన్ననాఁటి మాటల నాడుకొని మఱి రణమునందడుగు పెట్టుదము. ఎన్నియో దినములయిన తరువాత నాఁటికి నేఁడేకదా

తరువాత పాపయ్య నరసయ్యలు బినోడీ యను సాధనముం బ్రారంభించిరి. విచిత్రముగా వారిరువురును గావించు నేర్పు—తప్పుకొనుట తిరిగివిజృంభించుట చూడసొంపయి యుండెను. సైనికులందఱును వారి ఉవ్వరిం జూచుటలోని మగ్నులయియుండి యితరమును మఱచియుండిరి. కొంతసేపటి కొకరికొకరు సాధ్యముగాక యిద్దఱును యుద్ధమును నిలపి వైచి—యొకరినొకరు మెచ్చుకొనిరి.

పాప—నరసయ్యా! గంగాధరుఁడే యుద్ధమునఁ బ్రతివీరుఁడయి యుండినచో నేనడుగు పెట్టియుండను. నేను వెనుక నొకమాఱు నీలాద్రిఁజూచి—"మహారాజా! గంగాధరునితో యుద్ధమొనరించిన మన కవమాన" మని పలికియుంటిని. వీరుఁడగు వానికిఁ బ్రతివీరుఁడు సమానుఁడయిననే కాని, రణోత్సాహము కలుగదు. నీవు యుద్ధమునకు వత్తువని తెలిసిన తరువాత మాత్రమే రణమున నాకభిలాషకలిగి వచ్చితిని.

నర—అవును. ప్రతివీరునిఁ బట్టియే వీరునకు గౌరవాగౌరవములు గలుగును. రావణునిఁ బట్టియే రామునకు గౌరవము—రావణుని వంటి శత్రువు లేకపోయినచో శ్రీరామున కేమి గౌరవముండును?—దుర్యోధనునివంటి యభిమాని ధర్మరాజునకు శత్రువుఁడయి నిలుచుట చేతనే ద్వైపాయనహ్రద సమీపమున గదా యుద్ధమునకు మాయైదుగురిలో నీయిచ్చవచ్చినవాని నేరుకొమ్మని ధర్మరాజు దుర్యోధనునితోఁ బలికియున్నాఁడు. దుర్యోధనుఁ డప్పుడు నకులునో సహదేవునో కోరుకొనినచో ధర్మరాజు గతియేమి కావలయును? కాని, యాసందర్భమున దుర్యోధనుఁడు తన యభిమానగుణమగు నభిమానముం బరిత్యజించుకొని యట్లు పలుకఁజాలఁడని ధర్మరాజు బాగుగా నెఱుంగును. అట్టి విశ్వాసముం గలిగించినవాఁడే యుత్తమశత్రువు. శత్రువునందు గుణమున్నచో తానానందింపవలయును. వీరున కట్టి శత్రువు లభించుటకన్న నానందము లేదు. వానిచేతఁ జచ్చినను పరమసుఖమే!—

పాప—నరసయ్యా! చక్కని పరమార్థముం జెప్పితివి సరియే—యిప్పటికి మూఁడుజాములు దాటినది. మన రణఫలిత మేమగునో యని సైనికులు వెలిఁగంది మనవంకకే తెప్పవాల్పకుండఁ జూచుచున్నారు. కావున, మనము జాగుసేయుట యుక్తముకాదు. రణమున కిఁక దిగుద మురమ్ము. ఎవ్వరో యొకరు చావవలయును గదా! ఇఁక నేటికిఁ జాగు?

నర—పాపయ్యా! స్నేహితుఁడనని కనికరింతువు సుమా! రణమున దయాగుణము యుక్తము కాదు.

పాప—రాజభక్తికి స్నేహ మడ్డురాదు. మనయాత్మలకీ యుద్ధముతోడ పరమేశ్వరుఁడు పరమశాంతిఁ గూర్చుగాక!—

ఇద్దఱును నొక్కమాఱు కన్నులుమొగిడ్చి యీశ్వరధ్యానముం గావించుకొనిరి. తరువాత—రణదుందుభులను వేగముగా మ్రోయింపవలసినదని యనుజ్ఞ యిచ్చిరి. వారికభిమానమగు గడకత్తి యుద్ధమొనరింపఁ దలఁపోసి యిద్దఱును గడకత్తులను చేఁబూని రణమొనరింపఁ దొడంగిరి. నిశ్శబ్దముగా నూపిరియయిన విడువకుండ సైనికులందఱును వెఱఁగుపడి చూచుచుండిరి. ఆచాతుర్యము—ఆయుక్తి—ఆప్రతియుక్తి—ఆశక్తి—వర్ణనాతీతములయి యుండెను. అట్టి సాముగరిడీలు నేర్చిన వీరులిఁక ముందెన్నఁడును జనింపఁబోవరనియును, వీరరసప్రధానములగు హైందవయుద్ధసాధనకళలకిదే తుదయనియు సందఱుం దలపోసి యేవేళ నెవ్వరికపాయము గలుగునో నిర్ణయింపలేకుండిరి. "ఇదెవచ్చె పాపయ్యా కాచుకొను" మని నరసయ్య పలుక—"ఇదె నీవేటు తప్పినది; దీనిం గాచుకొనుము నరసయ్యా!" యని పాపయ్య పల్కుచుండెను.

సైనికులందఱును—"భళీ నరసయ్యా!" యని యొకమాఱును "భళీ పాపయ్యా!" యని వేఱొకమాఱును బలుకుచుండిరి.

క్రమ క్రమముగా రణము ముదిరిపోవుచుండెను. ఆయిరువురు ప్రత్యర్థులకును వినోదము విస్మృతమయిపోయి రోషోత్సాహములు

నెలకొనియెను. రణము కెరలింపఁజేసెను. ఎడతెరపి లేనివిధముగా భయంకర యుద్ధమాచరించుచుండిరి. ఇద్దఱికిని శరీరములందు లేశమాత్రమును జెమ్మ చెదరలేదు. వారిద్దఱును సమానమైన వీరులయినందున ముక్కుపై వ్రేలిడుకొనని మనుష్యుఁడచ్చట నెవ్వఁడును లేకుండఁజేసిరి.

నాల్గుగంటల్ల కాలమయ్యెను. ఆవీరులిద్దఱకు చరమకాలము సమాసన్నమయినందున భీకరముగా వారిద్దఱు నొకరినొకరు నైశిత్యము గల కుంతములచేఁ బొడుచుకొని రణభూమి నలంకరించిరి. రణరంగమంతయు—"హా! హా!" కారములతో నిండిపోయెను. భూమిపైఁ బడియున్న యామహావీరులిద్దఱును నొకక్షణకాల మొకరి నొకరు చూచుకొని స్వర్గమాత్రిప్రయాణ సన్నాహమును దృష్టిమాత్రముననే గావించుకొనిరి. తరువాత నింకొకనిముసము చరమకాలమునందలి దైవప్రార్థనమున మునింగియుండి వీరిజీవితము లాయుక్తరక్షణముననే శరీరములను వదలి యాయేకాదశీ పుణ్యవాసరమున నాదిత్యమండలాభిముఖములయి పోయెను.

ఆంధ్రదేశ మిద్దఱు మహావీరులం గోలుపోయెను! —సైనికు లందఱును గోలాహలపూర్ణములగు దుఃఖస్వనములతోడ—వారి శరీరముల కడకువచ్చిపడిరి.

---

౧౭ వ ప్రకరణము.

—:-(0)-:—

సూరయ్య హత్య; యుద్ధాంతము.

నరసయ్య యెదుట సూరయ్యనుఁ జంపుదునని ప్రతిజ్ఞంబూని గంగాధరుఁడు తన యశ్వము నాతని వంకకు మరలించెను. సూరయ్యను జూచి గంగాధరుఁడు భీకరముగా సింహనాదముం జేసి రణమునకుఁ బిలిచెను. సూరయ్య గంగాధరుఁడు తనపై కలిపి వచ్చుటం దలంచుకొని యది యితరుల ప్రోత్సాహమయియుండునని తలపోసి యాంతనింజూచి

నిర్భయముగా యుద్ధమునకుఁ దలపడెను. ఒక యరగంటలోపలనే గంగాధరుని కాయమెల్ల గాయములచే నిండిపోయెను. గంగాధరుఁ డాతని ధాటికోర్వఁజాలక పారిపోయెను.

ఆసమయమున సరిగా సూరయ్యకు యుద్ధరంగముననే యాతని సోదరుఁడగు పాపయ్య మరణవార్త పిడుగడచిన చందమున వినఁబడెను. ఆవీరుని గుండెబెదరిపోయెను. భ్రాతృ మరణశోకము హృదయమున వశముగా వచ్చి యావరించెను. ఆతఁడు కాళ్ళాడక రణముననే కూలఁబడియెను. అతఁడు శౌర్యశాలియగు తన్నగారి మరణము నెన్నఁడుం దలంచియుండ లేదు. అట్టి ఘోరవార్త చెప్పఁబడినతోడనే యాతని దుఃఖము పారము లేనిదయ్యెను.

"హా! సోదరా! పాపయ్యా! శౌర్యశాలివగు నీవే యస్తమించితివా! పిఠాపురరాజ్యలక్ష్మి నిర్భాగ్యురాలయ్యెగా! వీరరసావతారమవని నిరంతరము తలంచుచుండు మాకిఁక నీవు కాన్పింపవుగదా! సోదరా! రాజగు నీలాద్రి కిఁక నెవ్వరుతోడు? అన్నా! యని నేనెవ్వరినిఁ బిలువఁగలను? నేనేమొగముతో నిన్నుఁబాసి యింటికిఁ బోవఁగలను? ఇఁక నాకీశరీరమేల? రణమేల? నీసుగుణముల నెంతవర్ణించినను దనివి తీరదుగదా! తీరని నాదుఃఖము నెంతని మ్రింగుదును? దురాత్ముఁడగు చింతపల్లి గంగాధరుని మూలమునఁ బీఠికాపుర వెలమవీరవర వినాశము సంభవించుచున్నదా! హా శౌర్యరాశీ! కూలిపోయితివా!—"యని సూరయ్య దుఃఖింపఁ జొచ్చెను.

... ...

గంగాధరుఁ డవమాన దుఃఖముచేతను, గాయములవలని బాధచేతను, రోషక్రోధములచేతనుఁ గలతఁజెందిన హృదయముతో రణరంగమునుండి పారిపోయి సమీపమునందలి మొగలిడొంకల చాటున దాఁగుకొనియెను. ఆతని యొడలును మనస్సును భగభగమండుచు

పోవుచుండెను. శౌర్యమేమియుఁ బనిచేయులేదు. ఇఁక తన స్వభావ మగు కపటమున్నది. కపటముచేతనయిన నెటులో సూరయ్యను వధింపవలయునను పూనికఁబూని యుండెను.

ఆతని కష్టపడు నమ్మినబంట్లు కిరాతులు పదిమంది యుండిరి. గంగాధరుఁడు వారినిఁ బిలిచెను.

నల్లని భీకరకాయములతోడ పదిమంది మాలలును వచ్చి యెదుట నిలచిరి. గంగాధరుఁడనిన వాండ్రికెంతో విశ్వాసము. ఆమాలల కన్నులు మద్యపానమువలనఁ గావలయు నెఱ్ఱగానుండెను. గంగాధరుఁడు మాలలవంకఁజూచి—"సూరయ్యను వధింపవలయునురా! అనిపలికెను.

కిరా—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిబాబూ! దానినంత తేలికగాఁ జెప్పచున్నారు! అది యంత సులభకార్యమా!

గంగా—సూరయ్య యిప్పుడు సోదరునియొక్క గాఢతరంబైన గాయంబువార్తనువిని నేలపైఁ బడియున్నాఁడు. ఇప్పుఁడాతనిఁ జంపుట తిసులభము. పాపయ్య మరణిసమానుఁడు. ఆతఁడొక్కఁడును మరణించినచో నిఁక మనకు శత్రువుఁడు లేకుండఁబోవును.

కిరా—అవును; అదినిజమేయయినను సూరయ్య మహావీరుఁడు. ఆతనిఁ జూచుటతోడనే మాశరీరములు వణకును. దగ్గఱకుఁ బోయిన ముక్క ముక్కలుగా నొనరింపఁడా!

గంగాధరుఁడు తన వద్దనున్న తుపాకి నొసంగెనుఁ ఒసంగి వారినిఁ జూచి—

"దీనినిఁ జూడుఁడు—చీకఁటిపడినను రణకోలాహలమణఁగలేదు. ఈతుపాకి దీనితోఁగాల్చినచో నాతండు మరణించుటకేమియు నడ్డము లేదు. ఆమొగలిపొదలకు సమీపమునందున్న వివిక్తస్థలమున సూరయ్య కూర్చుండి తనదుభ్రాతృగాయంబుఁజూచి దుఃఖించుచునే మఱచి